

Akwa

GGZ Alliantie kwaliteit
Geestelijke
Gezondheidszorg

Leerplan

Ervaringdeskundigheid in Zorg en Welzijn | opleidingsniveau 4 & 5

Oktober 2017

Akwa GGZ
Museumlaan 7
3581 HK UTRECHT
030 307 92 70
secretariaat@akwaggz.nl

Colofon

Projectleiding

Nicole van Erp
Sonja van Rooijen

Trimbos-instituut (vanaf 1-5-2017)
Trimbos-instituut (tot 1-5-2017)

Opdrachtgevers

GGZ Nederland
RIBW Alliantie
Netwerk kwaliteitsontwikkeling GGZ

Financier

Netwerk kwaliteitsontwikkeling GGZ

Projectgroep

Dienke Boertien
Nicole van Erp
Marjo Boer
Jos Terhaag
Jako van Diessen
Roger Premuzak
Alie Weerman
Marian Hoogsteen
/ Jolanda Kroes
Susanne Smits

Kenniscentrum Phrenos
Trimbos-instituut
ROC Zadkine
Fontys Hogeschool
Fameus/GGZ Breburg
Howie the Harp/Pameijer
Hogeschool Windesheim
Hanzehogeschool Groningen

Summa college

Adviesgroep

Evelien Hulshof
Marianne van Bakel
Eric van der Eerden
Sacha van Geel
Simona Karbouniaris
Peter Pierik
Marina de Wit
Edwin Peters
Margreet Diks

Howie the Harp/RIBW Arnhem & Veluwe Vallei
HEE/Trimbos-instituut
Vereniging van Ervaringsdeskundigen (VvEd)
Woonzorgnet
Hogeschool Utrecht
LEON/Saxion
Platform Ervaringsdeskundigheid
EDASU/Hogeschool van Amsterdam
Markieza

Stuurgroep

José Weststrate
Linda van den Brink
Jan Alblas

GGZ Nederland
RIBW Alliantie
Pameijer

Inhoudsopgave

COLOFON	1
INHOUDSOPGAVE	2
1 INLEIDING	3
2 KERN VAN ERVARINGSDESKUNDIGHEID	5
2.1 Het betekenisveld van herstel	5
2.2 Ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid	8
2.3 Ervaringsdeskundigheid in de praktijk	11
3 LEERLIJN PERSOONLIJKE PROFESSIONELE ONTWIKKELING	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Algemene competenties	15
3.3 Specifieke competenties	15
3.4 Leeruitkomsten niveau 4 en 5	16
3.5 Kritische beroepssituaties	16
3.6 Bronnen	18
4. LEERLIJN KENNIS HERSTEL EN ERVARINGSDESKUNDIGHEID	19
4.1 Inleiding	19
4.2 Algemene competenties	19
4.3 Specifieke competenties	19
4.4 Leeruitkomsten niveau 4 en 5	19
4.5 Kritische beroepssituaties	20
4.6 Bronnen	22
5 LEERLIJN KERNTAKEN ERVARINGSDESKUNDIGE	23
5.1 Ondersteuning bij individuele herstelprocessen	23
5.2 Inrichting van herstelondersteunende zorg	27
5.3 Creëren van maatschappelijke kansen	29
6 LEERLIJN PRAKTIJKLEREN	32
6.1 Criteria praktijkleerplek	32
6.2 Beoordeling praktijkleren	33
BIJLAGE 1 ADVIES ONTWIKKELING BEROEPSMATIGE INZET VAN ERVARINGSDESKUNDIGHEID	35
BIJLAGE 2 AANSLUITING LEERPLAN BIJ ONDER- EN BOVENLIGGENDE OPLEIDINGSNIVEAUS	37
BIJLAGE 3 ONTWIKKELING BEROEPSREGISTER ERVARINGSDESKUNDIGEN	41

1 Inleiding

In opdracht van Netwerk kwaliteitsontwikkeling GGZ (in 2019 opgegaan in Akwa GGZ) zijn er, onder andere, de generieke modules Herstelondersteuning en Destigmatisering ontwikkeld. Om de aanbevelingen uit deze modules in de praktijk te kunnen realiseren, is het noodzakelijk dat de beroepsopleidingen voor ervaringsdeskundigen meer uniform worden ingericht en de formele erkenning krijgen die aansluit bij de beroepsontwikkeling. Om implementatie van deze modules te bevorderen heeft Netwerk kwaliteitsontwikkeling GGZ besloten opdracht te geven voor de ontwikkeling van voorliggend leerplan.

Hoewel ervaringsdeskundige een jong beroep is, zijn de afgelopen jaren belangrijke stappen gezet in de professionalisering van ervaringsdeskundigheid. GGZ Nederland heeft samen met het Trimbos-instituut/HEE! en Kenniscentrum Phrenos het Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid (2013) ontwikkeld. Het beroepscompetentieprofiel beoogt de essentie te vatten van de beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid in de breedst mogelijke zin. Het is bedoeld als een basis om van daaruit te kunnen differentiëren naar verschillende niveaus en werksettings. Op basis van dit profiel hebben Kenniscentrum Phrenos en het Trimbos-instituut/HEE! het Basiscurriculum Ervaringsdeskundigheid (van Erp e.a. 2015) ontwikkeld. Dit basiscurriculum biedt de basis voor zowel reguliere opleidingen als het cursorisch onderwijs en bij- en nascholingen voor ervaringsdeskundigen. Het is bedoeld om ervaringsdeskundigheid verder te professionaliseren en een kader aan te reiken voor het beroepsonderwijs. Beide producten zijn tot stand gekomen in co-creatie met vele partijen in het werk- en onderwijsveld en worden daarmee breed gedragen. Zij worden in zowel werk- als opleidingsveld benut om taken en competenties van ervaringsdeskundigen verder te ontwikkelen.

Dit leerplan is een volgende stap ter ondersteuning van de uniformering en harmonisatie van opleidingen tot ervaringsdeskundige in brede zin en meer in het bijzonder van opleidingsniveau 4 (MBO) en 5 (AD). De aanvankelijke aanleiding voor het project was gelegen in de voorwaarden die Nederlandse Zorgautoriteit (NZa) heeft gesteld aan het besluit om de ervaringsdeskundige op te nemen in de beroepentabel en de inzet per 2018 op te nemen in de productafleiding voor zorg in het wettelijke kader van de Zorgverzekeringswet (ZVW). De voorwaarden die het NZa aan haar eerdere besluit stelde, zijn dan ook voor het project onverkort leidend geweest:

- Vaststellen dat er sprake is van zelfstandig handelen in het kader van het behandelplan, het herstelproces en het zelfmanagement;
- Uniformering van de opleidingen en differentiatie in opleidingsniveau (4 en 5) op basis van het beschikbare Beroepscompetentieprofiel.

Met het oog op nieuwe productstructuur voor de zorg binnen de ZVW in 2020 is het eerdere besluit herzien. Echter is het kunnen voorzien in deze voorwaarden voor de beroepsontwikkeling van ervaringsdeskundigheid van belang ongeacht het wettelijk kader.

Het voorliggende leerplan is geworteld in de onderliggende documenten 'Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid' en 'Basiscurriculum Ervaringsdeskundigheid'. Het bouwt voort op bestaande opleidingen zoals *Maatschappelijke Zorg met ervaringsdeskundigheid* (ROC Zadkine, Summa college in samenwerking met Markieza), *Associate Degree Ervaringsdeskundige in de zorg* (Fontys Hogeschool, Hanzehogeschool Groningen), *Professionele zorg- en dienstverleners met ervaringsdeskundigheid* (Hogeschool Windesheim), *Howie the Harp* (Pameijer, RIBW AVV, RIBW Tilburg) en cursorisch onderwijs.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op wat de kern van ervaringsdeskundigheid is en hoe dit zich kan vertalen naar de verschillende werkvelden.

In de hoofdstukken 3 t/m 6 worden vier leerlijnen beschreven, respectievelijk *Persoonlijke professionele ontwikkeling*, *Kennis herstel en ervaringsdeskundigheid*, *Kerntaken ervaringsdeskundige en Praktijkleren*. De keuze voor deze leerlijnen is parallel aan de inhoudelijke ontwikkeling van de beroepsmatige inzet. De basis van de inzet wordt gevormd door het vermogen om deze inzet te kunnen verbinden met de eigen ervaringen: *Persoonlijke professionele ontwikkeling*. In de leerlijn *Kennis van herstel en ervaringsdeskundigheid* verwerft de student kennis over hoe deze persoonlijke ervaringskennis zich verhoudt tot de meer algemene kennis van herstel en ervaringsdeskundigheid. In *Kerntaken ervaringsdeskundige* wordt de vertaling van beide voorgaande lijnen naar het werkveld gemaakt. In de laatste leerlijn *Praktijkleren* gaat de student daadwerkelijk aan de slag in het werkveld.

Elke leerlijn volgt een vaste opbouw. Na een korte inleiding worden de competenties beschreven: eerst de algemene competenties van werknemers in het werkveld van zorg en welzijn en dan de competenties die specifiek zijn voor de ervaringsdeskundige. Vervolgens worden de leeruitkomsten benoemd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een reflectie op deze leeruitkomsten vanuit de kritische beroepssituaties. Kritische beroepssituaties zijn terugkerende thema's die voor het betreffende beroep vaak vragen en soms spanning oproepen. Door telkens te kijken hoe deze thema's in de betreffende leerlijn aan de orde kunnen zijn, kunnen ze bijdragen aan het scherp krijgen van de onderscheidende inzet van de ervaringsdeskundige. Dezelfde thema's worden telkens belicht vanuit een ander aspect van de scholing tot ervaringsdeskundige.

In de bijlagen komen drie onderdelen aan bod: een *advies over de ontwikkeling van de beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid* (bijlage 1), de *aansluiting van het leerplan bij onder- en bovenliggende opleidingsniveaus* (bijlage 2) en de *ontwikkeling van een beroepsregister Ervaringsdeskundigen* (bijlage 3).

Waar in de tekst de ervaringsdeskundige wordt aangeduid met het mannelijk persoonlijk voornaamwoord 'hij' kan ook 'zij' gelezen worden. Wanneer het in de tekst gaat over de persoonlijke ervaringen van de ervaringsdeskundige wordt hij rechtstreeks aangesproken in de tweede persoon.

2 Kern van ervaringsdeskundigheid

Het fundament van het leerplan is de omschrijving van de kern van ervaringsdeskundigheid. Met methodische zelfhulp en emancipatie als pijlers draagt ervaringsdeskundigheid bij aan zowel individueel herstel en ontwikkeling als aan de inrichting van herstelondersteunende zorg en sociale inclusie. Het begrip herstel is ontwikkeld binnen de cliëntenbeweging van de psychiatrie. Ook binnen de verslavingszorg en het sociale domein van welzijn kent de inzet van ervaringsdeskundigheid al een langere traditie. Vanuit deze verschillende achtergronden worden verschillende begrippen gehanteerd. Binnen de ggz en de verslavingszorg is de inzet van ervaringsdeskundigheid verbonden met de begrippen herstel en persoonlijke ontwikkeling, in het sociaal domein staan de begrippen empowerment en sociale inclusie meer op de voorgrond. De inzet van ervaringsdeskundigheid wordt niet uitsluitend verbonden met het begrip herstel. Afhankelijk van de context sluiten begrippen als eigen ontwikkeling, ontplooiing, weerbaarheid en veerkracht soms beter aan. In de context van armoede staat ontwikkeling, participatie, het bestrijden van sociale uitsluiting meer op de voorgrond. Dit verandert niet fundamenteel iets aan de inzet zelf, alleen aan de beschrijving van de context. Dit leerplan kan binnen de verschillende opleidingen naar de beoogde context voor de ervaringsdeskundige inzet ingekleurd worden. Een belangrijk component van het begrip herstel is dat een ieder die het betreft zelf uitmaakt wat voor hem of haar herstel betekent. Vanuit deze gedachte wordt in dit leerplan het begrip herstel gehanteerd.

2.1 Het betekenisveld van herstel

In een herstelproces (her)ontdekken mensen (verloren gewaande) mogelijkheden voor een vervullend leven na ontwrichtende levenservaringen. Zij ontdekken dat zij alleen zelf en in dialoog met anderen de betekenis kunnen vinden van hun problemen. Daardoor kunnen zij deze een plaats en betekenis geven in hun leven, leren om over de gevolgen van de ontwrichtende situatie heen te groeien en vaak ook een nieuwe richting geven aan hun leven.

Een herstelproces laat vaak zien hoe de persoonlijke betekenisgeving mensen tot keuzes brengt die hoop, nieuwe kracht en mogelijkheden opleveren, waardoor het leven een andere wending kan nemen. Dat is vaak geen lineair maar een cyclisch proces, waarin verschillende fasen en facetten elkaar kunnen afwisselen. Dat ligt voor elk herstelproces anders.

Een belangrijke voorwaarde is dat iemand ruimte en aandacht ervaart voor zichzelf, de situatie en eigen ervaringen. Maar ook voor het uitproberen en herzien, voor verwarring en tegenstrijdigheden. Een herstelproces heeft ruimte nodig om veerkracht op te bouwen en een nieuw evenwicht te vinden. Het gaat vaak gepaard met wensen en doelen maar soms ook met het weer herzien daarvan. Een te snelle vertaling naar gewenste uitkomsten kan de ruimte voor die verkenning vroegtijdig afsluiten. Herstel is ook stil kunnen staan bij alles wat er is en het nog niet weten waar het heen gaat. Het vraagt vertrouwen in het proces met ongewisse uitkomst.

2.1.1 Facetten van herstel

Het begrip herstel vindt haar oorsprong in de VS, waar het voor het eerst werd gebruikt door Patricia Deegan (1988)¹. Wat later is het begrip in Nederland geïntroduceerd door Wilma Boevink. Met het begrip eisen zij ruimte om niet te worden opgesloten in (maatschappelijke) vooroordelen over psychische ziekten. Zij vragen ruimte voor het herstellen van de gevolgen van deze vooroordelen, voor herstel van eigen waardigheid, van hun eigen mens zijn, van zichzelf. In het geval van Patricia Deegan en Wilma Boevink betrof het vooroordelen vanuit de ggz. Maar hetzelfde kan aan de orde zijn bij de vooroordelen vanuit de maatschappelijke context: sociale achterstand en ongelijkheid, exclusie en discriminatie. Het gaat altijd om een individueel proces waarvan niemand anders dan de persoon zelf deskundig is.

De onverwachte wending van herstel heeft veel mensen ertoe aangezet hierover te publiceren en anderen te laten zien in welke onverwachte hoeken herstel verstopt kan zitten^{2,3}. Ridgway⁴ benoemt belangrijke facetten van herstel die uit herstelverhalen van individuele herstelprocessen naar voren komen. Allereerst is er het *herwinnen van een positief zelfbeeld* ondanks de situatie van ontwrichting. Vaak gaat het om een zoektocht naar *zin en hoop*, naar een leven waarbij de beperkingen niet op de voorgrond staan. Daarnaast is een belangrijk facet het *herwinnen van greep op het eigen leven*. Herstellende mensen schrijven over het aanboren van eigen mogelijkheden en krachten, een positieve levenswijze, een ontwikkeling van kwetsbaarheid naar actief zelfmanagement. Algemeen geformuleerd draait herstel om het je weer thuis voelen in jezelf, vaak gepaard met het *herwinnen van een leven* met betekenisvolle activiteiten, sociale relaties en maatschappelijke betrokkenheid.

Ervaringsdeskundigheid kan belangrijke ondersteuning bieden om ruimte te maken voor dat individuele proces waar de facetten van herstel (vaak) deel van uitmaken en voor het collectieve emancipatieproces. Dit zullen we toelichten aan de hand van enkele belangrijke begrippen die met ervaringsdeskundigheid samenhangen: *ervaring, empowerment en (zelf)stigma*.

2.1.2. Ervaring, empowerment en (zelf)stigma

‘De ervaring’ is onmisbaar bij de zoektocht naar zin, hoop en eigen kracht, maar ook bij het (weer) oppakken van sociale en maatschappelijke rollen. Ondanks ontwrichtende ervaringen liggen in het bredere palet van ervaring ook de mogelijkheden voor herstel besloten. Voor ons doel zijn in het begrip ‘ervaring’ twee hoofdbetekeningen van belang. Eén aspect verwijst naar iets goed kunnen: *‘iemand met veel ervaring’*, daar kun je op vertrouwen. Het andere aspect verwijst naar een beleving van iets, *‘dat was een hele ontroerende ervaring’*.

¹ Deegan, P. (1988) Recovery: The lived Experience of Rehabilitation; psychosocial Rehabilitation Journal, 11, 4, 11-19

² Deegan, P. (1993). Recovering our sense of value after being labeled mentally ill. *Journal of Psychosocial Nursing*, 31 (4), 7-11.

³ Boevink, W. (red.) (2006). *Verhalen van herstel*. Utrecht: Trimbos-instituut.

⁴ Ridgway, P. (1999). *Deepening the mental health recovery paradigm, defining implication for practice. A report of the recovery paradigm project*. Lawrence: University of Kansas School of Social Welfare.

Benoembare ervaring versus onbenoembare beleving

Door de ervaringen met ontwrichting, met professionele en informele ondersteuning en alles wat daarbij komt kijken, heeft iemand veel geleerd over wat wel of niet helpt, hoe je andere mogelijkheden van ondersteuning kunt vinden, hoe de omgeving reageert, et cetera. Veel van deze aspecten van de ervaring kunnen worden benoemd. Maar een ander deel van die ervaringen betreft de *onbenoembare beleving*. Waarom de één van Mozart houdt en de ander van Beethoven berust op het verschil in beleving. Hoe we persoonlijk en uniek ingebed zijn, bepaalt alles wat we doen en meemaken. Die 'bedding' is niet aan te wijzen, te benoemen of over te dragen. Die valt samen met ons unieke zelf. Deze bedding bepaalt altijd mede de kleur van de dingen, zoals omgekeerd de dingen die we doen en meemaken de bedding beïnvloeden⁵. De onderscheiden aspecten van ervaring zijn overigens niet gescheiden. In de benoembare aspecten resoneren de onbenoembare mee en andersom.

Doorgaans nemen we niet bewust waar hoe de onbenoembare beleving in alles wat we doen, meespeelt. Vaak is niet duidelijk wat waardoor komt. Niet altijd is er een 'echte' oplossing voorhanden bij problemen die meer of minder samenhangen met (deels) onbenoembare beleving. Soms ontstaat getob van de ene oplossing naar de andere zonder dat er echt veel verandert. Of raken mensen het spoor alleen maar meer bijster. Juist de onbenoembare aspecten van de ervaring bevatten aanwijzingen voor wat er 'eigenlijk' in de weg zit⁶.

Door stil te staan bij het geheel van de ervaringen inclusief de onbenoembare ervaring kan de wereld achter de problemen weer in beeld komen en daarin schuilt de ruimte om op persoonlijke wijze de weg naar de *eigen* mogelijkheden tot herstel te vinden. Het vertrouwen, ook van de omgeving, dat die ruimte bestaat, is een belangrijke bron van hoop. Vaak is de maatschappelijke rol onderdeel van herstel. Empowerment en de tegenhanger, stigmatisering (inclusie versus uitsluiting) spelen een belangrijke rol bij zowel herstel als ervaringsdeskundigheid. De beide begrippen krijgen hun lading in de ervaring van mensen die ze letterlijk aan den lijve ervaren. We gaan op beide kort in.

Empowerment

Empowerment betekent 'in kracht komen'. Grenzen die aanvankelijk het ontplooiën van kracht in de weg zaten, worden verlegd en belemmeringen weggenomen. Soms gaat het om interne of individuele grenzen die mensen in en van zichzelf hebben. Maar er kunnen ook (impliciete) grenzen ontstaan zijn door beeldvorming, hulpverlening en de sociale kaders (externe, maatschappelijke grenzen). Empowerment is sterk verbonden met emancipatoire bewegingen in de samenleving die ruimte willen maken voor het vergroten van maatschappelijke kansen voor mensen die eerder werden uitgesloten. In empowerment gaan mensen meer zelf bepalen, waar zij voorheen bepaald werden. Dit is een taak voor het individu en voor de maatschappelijke organisaties: empowerment is altijd zowel een individueel als een collectief proces⁷.

⁵ Boertien, D. & Rooijen, S. van (2011). Ervaringskennis in de ggz: een noodzaak. In S. van Rooijen & J. van Weeghel (red.) (2011), *Jaarboek Psychiatrische rehabilitatie 2010-2011* (pp. 35-47). Amsterdam: uitgeverij SWP.

⁶ Read, J., Os, J. van, Morrison, A.P., Ross, C.A. (2005). Childhood trauma, psychosis and schizophrenia. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 112, 330-50.

⁷ Boumans, J. (2012). Tussen regie en repressie, een verslag van een verkenning van het concept empowerment. *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, 1, 28-43.

Empowerment is zowel een noodzakelijke voorwaarde als een beoogd resultaat voor herstel. De focus ligt op potentieel en krachten. Het in kaart brengen van persoonlijke doelen en ambities is een belangrijk onderdeel hiervan. Empowerment vraagt om veranderingen in iemands persoonlijke leven en in iemands omgeving.

De begrippen herstel en empowerment zijn dus niet inwisselbaar. Herstel verwijst naar het omvattende geheel van alles wat in het proces van herstel herschikt, hersteld en overwogen wordt in het kader van heelwording. Daarvan kan ook bijvoorbeeld een periode van stilvallen en rouwen een belangrijk onderdeel zijn die echter niet in termen van empowerment te benoemen is. Empowerment verwijst naar de meer afzonderlijke en aanwijsbare deelprocessen die zich afspelen binnen de bredere bedding van herstel en die samenhangen met het ervaren van hernieuwde kracht en zelfbepaling.

Stigma en zelfstigma

Wie met ontwrichting te maken krijgt, ondervindt niet alleen de gevolgen hiervan, maar ook de afwijzende reacties van mensen om zich heen. In de samenleving leven veel vooroordelen die ervoor zorgen dat mensen worden gemeden of uitgesloten. In een proces van stigmatisering krijgen mensen die afwijken van 'de norm' het negatieve stigma en worden zij, veelal uit angst, buiten de groep gesloten en gediscrimineerd⁸.

Daarnaast is sprake van zelfstigma of geïnternaliseerd stigma. Dit houdt in dat de persoon in kwestie de negatieve oordelen van anderen heeft verinnerlijkt. Voor anderen vallen zelfbeeld en de algemene mening weliswaar niet samen, maar toch lopen zij in hun gedrag vooruit op de heersende opvattingen, bijvoorbeeld door maar niet te gaan solliciteren. Dit is geanticipeerd stigma. Stigmatisering betekent telkens weer het negatieve beeld bevestigen. Hulpverleners zijn niet immuun voor het (onbewust) bevestigen van de negatieve beelden.

De gevolgen van stigmatisering zijn groot. Hardnekkige vooroordelen zijn voor een groot deel verantwoordelijk voor het verlies van maatschappelijke rollen waarmee zeer veel mensen met ontwrichtende psychische ervaringen te maken hebben: het verlies van baan, inkomen, een kleiner sociaal netwerk. Over de hele linie is een lagere kwaliteit van leven het gevolg⁹.

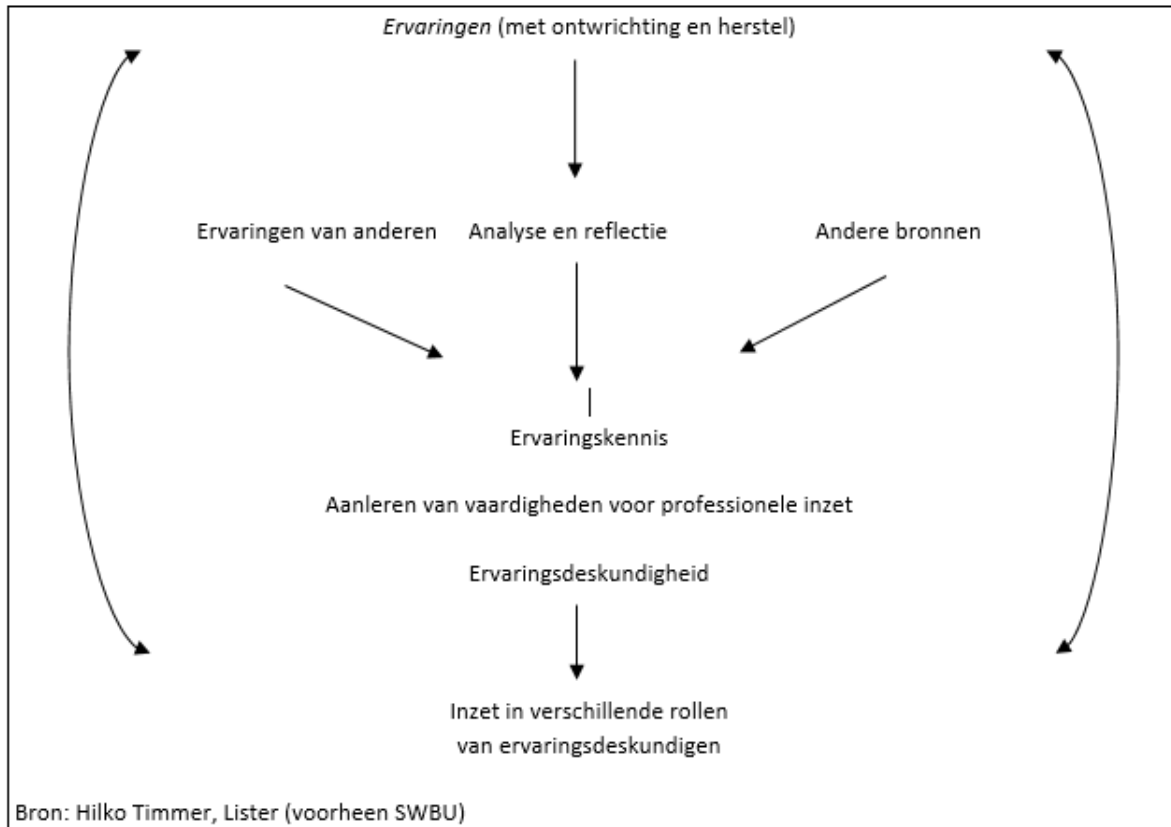
2.2 Ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid

Bij herstel is van belang om ruimte te maken voor de ontwikkeling van - en inzicht verkrijgen in – de gelaagdheid van eigen ervaringskennis. Het geheel van het eigen unieke weten kent alleen iemand zelf. Daar kan een ander nooit of nooit geheel 'bij'. Daarover is de persoon in kwestie altijd als enige 'ervaringsdeskundig'.

Figuur 1 geeft de samenhang van de begrippen en de ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid schematisch weer. De ontwikkeling van professionele ervaringsdeskundigheid is in eerste instantie een expliciete sprong in dit proces. In het onderhouden van ervaringsdeskundigheid is de ontwikkeling van ervaring naar ervaringskennis naar ervaringsdeskundigheid een voortdurend en circulair proces vanuit telkens nieuwe ervaringen. Bij de ontwikkeling van de eigen ervaringskennis is de uitwisseling met ervaringskennis van anderen vaak heel behulpzaam. Dit proces van delen en uitwisselen wordt wel collectieve ervaringskennis genoemd.

⁸ Thornicroft, G. (2007). *Shunned, discrimination against people with mental illness*. Oxford: Oxford University Press.

⁹ Weeghel, J. (2010). *Verlangen naar volwaardig burgerschap; maar wat doen we in de tussentijd?*

Dat impliceert geenszins dat het ook geheel 'vanzelf' gaat of je het ook in je eentje zou moeten doen. Integendeel, juist goed geschoolde ervaringsdeskundigheid kan op een onderscheidende wijze bijdragen aan het scheppen van de goede voorwaarden voor het proces van herstel.

Ervaringsdeskundigheid is het vermogen om op grond van eigen herstelervaring voor anderen ruimte te maken voor herstel.

De **ervaringsdeskundige** heeft het vermogen ontwikkeld om:

1. de eigen ervaringen met een ontwrichtende aandoening en het te boven komen ervan (herstel) in wederkerigheid in te zetten om (individuele) anderen te ondersteunen bij het vinden of maken van ruimte voor hun persoonlijk herstelproces. De inbreng van de persoonlijke dimensies van herstel onderscheidt een ervaringsdeskundige van reguliere hulpverlenende disciplines.
2. de eigen ervaringen van stigmatisering en empowerment in te zetten om een herstelondersteunende (maatschappelijke) omgeving en herstelondersteunende zorg te bevorderen. De beargumenteerde inbreng van deze aan den lijve ondervonden kennis voor de inrichting van herstelondersteunende zorg is onderscheiden van andere disciplines.

2.2.1 Methodische zelfhulp en emancipatie uit stigmatisering

De inzet van ervaringsdeskundigheid bij het krijgen van inzicht in en ontwikkelen van persoonlijke ervaringskennis vormt de eerste pijler voor beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid. Deze pijler vatten we samen onder de noemer 'methodische zelfhulp'. De tweede pijler wordt gevormd door de ervaringen van uitsluiting en afwijzing en van de tegenhangers daarvan: inclusie en empowerment. Beide pijlers worden gevormd door kennis die mensen opdoen door de gevolgen aan den lijve te ondervinden.

Pijler 1: Methodische zelfhulp

Essentieel bij zelfhulp is om nieuwe mogelijkheden en kracht te vinden en de aandoening en bijbehorende beperkingen te kunnen gaan zien in het omvattende perspectief van het eigen leven. Zo kan in beeld komen wat mogelijk nog meer ten grondslag ligt aan de ervaren problemen.

Bij methodische zelfhulp scheppen groepen, anders dan bij lotgenotengroepen, samen ruimte om nieuwe mogelijkheden en kracht te zoeken en te vinden. Dit proces van het vinden van eigen betekenis laat zich heel moeilijk van buitenaf aansturen, laat staan afdwingen. *Gelijkwaardige uitwisseling van (vergelijkbare) ervaringen* is een belangrijk hulpmiddel gebleken¹⁰ om een gedeelde achtergrond in beeld te brengen. Herkenning die vaak maar een half woord nodig heeft, biedt erkenning en begrip voor de eigen situatie en kan de moed geven om eigen mogelijkheden te gaan verkennen.

De ervaringsdeskundige brengt zijn eigen ervaring met een ontwrichtende situatie en het herstel hiervan in en onderscheidt hierbij de inhoud en het proces. Als het gaat over de *inhoud* van het eigen ervaringsweten, is niemand anders dan de persoon in kwestie deskundig. De ervaringsdeskundige is echter deskundig op het gebied van het *proces* van herstel en het verkennen van eigen belevingen. Bij methodische zelfhulp doet de ervaringsdeskundige een beroep op de eigen kracht van de ander, zonder deze voor een ander in te vullen. Te zien hoe een ander zich in een vergelijkbare omstandigheden beweegt en daarin vooruitgang boekt voor het eigen welbevinden, kan een bron van hoop en inspiratie zijn.

Het methodische karakter van zelfhulp zit in het *consequent en structureel ruimte scheppen voor empowerment*. Zelfhulpgroepen zijn primair georganiseerd rond het vinden van eigen mogelijkheden en kracht. Ook lotgenotengroepen kunnen daarmee bezig zijn, maar hun primaire doel is meer kennis en begrip van (omgaan met) een ontwrichtende situatie. Methodische zelfhulp biedt deelnemers handvatten voor het vinden van eigen betekenis en ruimte voor herstel. De methode van zelfhulp bewaakt en ondersteunt de gelijkwaardige uitwisseling van ervaringen waardoor deelnemers niet vervallen in 'beter weten' en het duiden van ervaringen van anderen¹¹.

Pijler 2: Emancipatie

Er ligt een belangrijke taak voor ervaringsdeskundigheid om de bestaande kaders van zorg en welzijn te veranderen zodat de ruimte benodigd voor herstelprocessen en het vergroten van maatschappelijke kansen daadwerkelijk ontstaat. Bestaande structuren moeten plaats maken voor andere (machts)verhoudingen die vraag- en cliëntsturing in de psychiatrie mogelijk maken.

¹⁰ Gestel-Timmermans, J.A.W.M. van (2011). *Recovery is op to you; evaluation of a peer run course*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.

¹¹ Zelfhulp die gericht is op herstel gaat niet zo zeer uit van een diagnose of sociale positie maar van de unieke eigen worsteling met wat in de weg zit en van de eigen mogelijkheden voor een goed leven.

Dit geldt ook voor de bredere sociale kaders die belemmeringen opwerpen. Ook hier is ervaringsdeskundigheid de voorwaarde om bestaande machtsverhoudingen te doorbreken en ruimte te maken voor de groep die tot nu toe maar al te vaak wordt uitgesloten¹².

In deze zin is de inzet van ervaringsdeskundigheid een emancipatoire beweging met wortels in de sociaal-activistische burgerrechtenbeweging van de jaren '60. Vanuit dit activisme heeft zich een groeiende herstel- en cliëntenbeweging in Nederland en daarbuiten gevormd. In de VS hebben belangrijke voorvechters als Patricia Deegan, Judi Chamberlin, Mary Ellen Copeland opgeroepen tot verandering van de zorg en de bestrijding van stigmatisering. In Nederland heeft Wilma Boevink als voortrekker de begrippen herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid geïntroduceerd. Maar ervaringsdeskundigheid strekt zich uit tot ver buiten de grenzen van de ggz en vervult steeds meer een belangrijke rol in het sociale domein.

2.3 Ervaringsdeskundigheid in de praktijk

2.3.1. Kerntaken

Op grond van de beide pijlers stelt ervaringsdeskundigheid zich de volgende drie kerntaken:

1. ondersteuning bij individuele herstelprocessen;
2. inrichting van herstelondersteunende zorg;
3. bevorderen van emancipatie en van de maatschappelijke processen gericht op het tegengaan van stigma(tisering) en het creëren van maatschappelijke kansen.

1. Ondersteuning bij individuele herstelprocessen

De ervaringsdeskundige ondersteunt de cliënt bij het individuele herstelproces, bij zijn dagelijkse bezigheden en maatschappelijke participatie en emancipatie. Daartoe creëert hij vanuit (h)erkenning, reflectie en begrip ruimte zodat de cliënt zelf aan zijn herstelproces kan werken. De ondersteuning is een samenwerkingsproces waar, vanuit zelfbepaling, ook de omgeving bij betrokken kan worden. Dit zijn de voor de cliënt belangrijke personen, maar ook maatschappelijke organisaties die ondersteuning bieden.

2. Inrichting van herstelondersteunende zorg

De ervaringsdeskundige ondersteunt en bevordert de inrichting van herstelondersteunende zorg. Deze component strekt zich uit tot het gehele werkveld van zorg en welzijn en gaat gepaard met culturele verandering en het consequent tegengaan van stigmatisering. Dit betreft o.a. scholing, coaching en ondersteuning van medewerkers, de beïnvloeding van de cultuur en visie van zorg en welzijn, maar ook het bevorderen van samenwerking en aansluiting tussen zorg en maatschappelijke sectoren. Overkoepelend is het streven om het aanbod en inrichting van de zorg zo te veranderen dat zij daadwerkelijk aansluiten op de behoeften van de gebruikers van die zorg.

¹² Kal, D. (2010). *Kwartiermaken, werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Uitgave in eigen beheer. Eerdere uitgaven Uitgeverij Boom (2001, 2002).

3. Creëren van maatschappelijke kansen

De ervaringsdeskundige draagt bij aan het scheppen van maatschappelijke ruimte en participatie. Hij gaat uitsluiting tegen door een positieve cultuur te scheppen. Hij draagt bij aan een compassievol klimaat waarin diversiteit leidraad is.

Hij faciliteert het proces van empowerment door een vrije ruimte te genereren waarbinnen mensen in samenspraak met anderen zelf bepalen hoe zij hun leven vormgeven en (weer) invloed verwerven over hun levensomstandigheden. Voor de uitvoering van deze taken zet de ervaringsdeskundige eigen ervaringen in. Hij biedt hoop vanuit een doorleefd herstel en heeft kennis van binnenuit over herstel, empowerment en stigma.

De kerntaken versterken elkaar niet alleen, maar zijn ook voorwaarden voor elkaars succesvolle uitvoering. Om deze taken goed te kunnen uitvoeren is ervaringskennis de *conditio sine qua non*.

2.3.2 Activiteiten

De kerntaken die samen het doel van de inzet van ervaringsdeskundigheid vormen, kunnen worden geconcretiseerd in de volgende activiteiten.

1. Inrichten van een vrijplaats

Pas vanuit een vrije ruimte waarin talenten en het verkennen van eigen kracht centraal staan, kunnen mensen gaan ontdekken wat persoonlijk herstel betekent. Daarnaast hebben zij vrije ruimte nodig om in hun eigen tempo na te denken over de manier waarop een organisatie herstel kan agenderen en inhoud kan geven. Beide vereisen een 'vrijplaats', letterlijk een ontmoetingsplek waar ideeën vrij kunnen worden uitgewisseld. Maar ook figuurlijk, in de zin van alle tijd en ruimte om persoonlijk herstel op gang te brengen. Ervaringsdeskundigen kunnen voeding geven aan een vrijplaats en de inrichting daarvan ondersteunen.

2. Kwartiermaken voor herstel en ervaringsdeskundigheid in de eigen organisatie

Om herstelondersteuning te realiseren moeten herstel en ervaringsdeskundigheid bij alle lagen in de organisatie op de agenda staan. Dat gaat niet vanzelf; het is nodig om kwartier te maken voor de essentie van herstel, zelfhulp en ervaringsdeskundige ondersteuning. Ervaringsdeskundigen en cliënten komt hierbij een centrale rol toe.

3. Kwartiermaken voor herstel en ervaringsdeskundigheid in breder verband

Ervaringsdeskundige inzet is ook van belang in allerlei maatschappelijke verbanden. Wie de mogelijkheden voor maatschappelijke participatie (mede in het kader van de Wmo) wil vergroten, doet een appel op ervaringsdeskundige inzet. Ervaringsdeskundigen kunnen als kwartiermaker voorlichting geven, adviseren, actief zoeken naar participatiemogelijkheden, cliëntgestuurde projecten opzetten en/of dergelijke projecten coachen.

4. Bevorderen en stimuleren van openheid en inclusie

Hier gaat het om voorlichting en deskundigheidbevordering over situaties van ontwrichting en om het aan het licht brengen en weerleggen van vooroordelen. Door inbreng van eigen ervaringskennis wordt de blik op ontwrichtende ervaringen verruimd, ook bij hulpverleners. Ervaringsdeskundigen kunnen de aandacht vestigen op de context waarin deze ervaringen wortelen en manieren aanreiken om openheid en inclusie binnen en buiten de eigen organisatie te bevorderen.

5. Verbetering aansluiting tussen zorg, herstel en zelfhulp

Onbedoeld is de bestaande hulpverlening soms herstelondermijnend en meer op beheersen dan ontwikkelen gericht. Toegang tot goede zorg en begeleiding is soms vanuit diezelfde opvattingen beperkt. Het is een kernactiviteit voor ervaringsdeskundigheid om de aansluiting tussen goede zorg, herstel en zelfhulp te verbeteren. Daarbij is kennis van alternatieve programma's en keuzemogelijkheden in de zorg noodzakelijk om cliëntsturing in de zorg te vergroten.

6. Herstelondersteuning organiseren

Bij de huidige wijze van bekostiging en organisatie ligt de nadruk op wat er niet goed gaat. De problemen en niet de hersteldoelen zijn daarbij leidend. Organisatie van herstelondersteuning vraagt een ombuiging in de bekostigingssystematiek en organisatie van zorg en welzijn. Afstemming met maatschappelijke partijen is noodzakelijk om de nodige verbinding naar de maatschappij te realiseren.

2.3.3 Kernvaardigheden en attitudes

Over welke vaardigheden en attitudes moet een ervaringsdeskundige beschikken om de vrije ruimte die op verschillende niveaus nodig is, te creëren en vervolgens te faciliteren? De ontwikkeling van de hieronder genoemde vaardigheden en attitudes ondersteunt de inzet van ervaringsdeskundigheid bij de kerntaken¹³. Ze hebben allemaal hun voedingsbodemp in ervaringskennis.

Niet-medisch taalgebruik

Emoties en gevoelens kunnen benoemen zoals mensen die ervaren: angst, wanhoop, boosheid, blijdschap. Expliciet diagnostisch taalgebruik en taalgebruik gericht op beperkingen blijven achterwege.

Betekenis kritisch en open kunnen bezien

Begrijpen hoe we met taal deels betekenis geven aan de wereld en aan iemands geestelijke toestand. De ander kunnen ondersteunen bij het ruimte maken voor nieuwe betekenissen van ervaringen en oude betekenissen te herzien.

Oordeelloos luisteren

Open kunnen luisteren naar jezelf en de ander. Door middel van open vragen proberen te begrijpen waar de ander is. Kunnen aanvaarden als je iets niet begrijpt.

Wederkerige inbreng met respect voor verschil

Ruimte kunnen bieden voor verborgen en moeilijke emoties en bewegingen van de geest. Met respect voor verschil eigen ervaringen zo kunnen inbrengen, dat mensen herkenning en gedeelde grond kunnen voelen. De manier waarop luistert nauw. Het is de kunst om te vertellen wat zicht geeft op kracht, mogelijkheden en de weg naar herstel. Ongevraagd advies moet vermeden worden.

Flexibel met grenzen omgaan

Nabijheid kunnen bieden in een wederkerige relatie en grenzen kunnen aangeven die bij de situatie passen. Grenzen kunnen stellen aan wat je vertelt met de focus op het positieve en hoopgevende dat uitzicht biedt op herstel.

¹³ Mead, M., Hilton, D. & Curtis, L. (2001). Peer Support: A Theoretical Perspective. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 25, 134-41.

Begrip van en vertrouwen hebben in herstel

Kunnen zien dat mensen altijd ruimte kunnen vinden en dat herstel soms in kleine en voor de buitenwereld onzichtbare stappen kan zitten. Creatief kunnen kijken en luisteren naar jezelf en anderen om ruimte te bieden voor eigen kracht (empowerment).

Begrijpen hoezeer trauma's een zelfbeeld en wereldbeeld kunnen bepalen

Vaak zijn trauma's weggestopt en vertaald naar ziektebeelden. Door open te luisteren en in niet-diagnostische taal te praten over gedrag, gevoelens en ervaringen, kunnen oude ervaringen weer in het licht komen van de betekenis die ze ooit hadden, zoals geweld of misbruik. Het is de kunst om aanwezig te zijn, te begrijpen wat er gebeurt en te weten dat dit kan leiden tot herstel.

Begrip van en voor conflicten

Begrijpen dat aan conflicten met anderen vaak eigen innerlijke conflicten en onzekerheden ten grondslag liggen. In staat zijn om conflicten om te buigen naar een mogelijkheid om inzicht en uitwisseling van ervaringen te verdiepen.

Reflectie en introspectie

Kunnen reflecteren op het eigen handelen om de essentie van zelfhulp te bewaken en om groei mogelijk te maken.

2.3.4 Context en verwachtingen van de werkplek

De context van de werkplek is voor de inzet van ervaringsdeskundigheid sterk bepalend. Hoewel veel ervaringsdeskundigen vaak werken op het snijvlak van zorg en samenleving, ontwikkelt een ervaringsdeskundige specifieke kennis voor het domein waarvoor hij is opgeleid: kennis van het domein van de ggz verschilt van kennis van het sociale domein. De afbakening van de eigen context en expertise is de verantwoordelijkheid van de ervaringsdeskundige zelf en van de werkgever.

Binnen elke context beoogt de inzet van ervaringsdeskundigheid vanuit emancipatie nieuwe cultuurwaarden te creëren. Dat proces vraagt van de ervaringsdeskundige en van de werkgever geduld en vasthoudendheid aan de visie. Soms ervaart de ervaringsdeskundige te moeten voldoen aan heel hoge impliciete verwachtingen. Het expliciet benoemen van taken in relatie tot de context en het opleidingsniveau van de ervaringsdeskundige voorkomt dat impliciete verwachtingen tot teleurstellingen leiden. De niveaudifferentiatie naar niveau 4 en 5 in de onderstaande leerlijnen kan hierbij als uitgangspunt dienen.

3 Leerlijn Persoonlijke professionele ontwikkeling

3.1 Inleiding

Ervaringsdeskundigheid is het vermogen om op grond van eigen herstelervaring voor anderen ruimte te maken voor herstel. Het onderzoeken en delen van de eigen ervaringen met herstel spelen hierbij een belangrijke rol. Hoe hebben jouw ervaringen je gevormd en hoe ben je je daartoe gaan verhouden? Wat is de invloed geweest van je opvoeding en de omgeving (context) waarin je opgroeide? Welke rol spelen zingeving en spiritualiteit in je leven? Wat kun en wil je betekenen voor anderen? Dit heeft allemaal te maken met de eigen *persoonlijke ontwikkeling*.

Een volgende stap is dat je leert om je eigen ervaringen in te zetten voor anderen. Dat vraagt van jezelf dat je je bewust bent van je eigen ervaringen en een goed beeld krijgt van de manier waarop je die gepast kan inzetten. Het gaat hierbij om de *professionele ontwikkeling* als ervaringsdeskundige: de beroepshouding en kernwaarden als ervaringsdeskundige. Ethische dilemma's en spanningsvelden spelen hierbij een belangrijke rol.

In paragraaf 3.1.2 worden algemene competenties besproken van ervaringsdeskundigen (die niet alleen voor ervaringsdeskundigen maar ook voor andere hulpverleners gelden en in paragraaf 3.1.3 de specifieke competenties van ervaringsdeskundigen. In par 3.1.4 wordt de vertaalslag gemaakt naar de leeruitkomsten op niveau 4 en 5.

3.2 Algemene competenties

Voor de *leerlijn Persoonlijke professionele ontwikkeling* zijn de volgende algemene competenties van belang:

- Kan kwesties doordenken en een dialoog voeren over ontwikkelingen ten behoeve van het beroepsmatige handelen;
- Kan over de eigen functie, taken, professionaliteit en het organisatiebelang heen kijken;
- Kent eigen kernkwaliteiten, valkuilen en allergieën;
- Kan door middel van kritische zelfreflectie zelfsturend richting geven aan het eigen beroepsmatig handelen en verder leren;
- Neemt kennis van actuele ontwikkelingen in het vakgebied;
- Is zich bewust dat hij in een leerproces zit en dat dit een voortdurend proces is.

3.3 Specifieke competenties

Voor de *leerlijn Persoonlijke professionele ontwikkeling* zijn de volgende specifieke competenties van belang:

- Kan reflecteren op eigen ervaringen, de herstelbevorderende en empowerende factoren van de eigen ervaringen en zo een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van unieke ervaringskennis;
- Kan reflecteren op de eigen aanpak en attitude vanuit waarden van herstel en ervaringsdeskundigheid;
- Is door reflectie en dialoog met anderen (collectieve ervaringskennis) deskundig in het leven met tegenslag en herstel;

- Is zich bewust van de eigen kwetsbaarheid en weerbaarheid en kan in het werk verbinding houden met de eigen ervaringswereld waarin herstel verankerd ligt;
- Heeft inzicht in de ethische en normatieve kaders voor de eigen ervaringsdeskundige beroepsuitoefening.

3.4 Leeruitkomsten niveau 4 en 5

- De student deelt eigen ervaringen, wisselt uit en bevraagt en ondersteunt de ander in dit proces (niveau 4 en 5);
- De student reflecteert op de eigen ervaringen en onderzoekt die in relatie tot het verlangen, de motivatie en inspiratie om ervaringsdeskundige te worden (niveau 4 en 5);
- De student maakt ruimte om vanuit eigen ervaringen de rollen van ervaringsdeskundige in diverse organisatorische, professionele en maatschappelijke contexten te verkennen en daar vorm aan te geven (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student een complexere context analyseren en beoordelen en parallel daaraan de rol van de ervaringsdeskundige articuleren.
- De student beschrijft op welke manier enkele persoonlijke ervaringen en opvattingen bevorderend en belemmerend zijn in het contact met anderen en koppelt hieraan een leerdoel (niveau 4 en 5). Op niveau 5 formuleert de student een leerdoel waarin contact met anderen op meerdere organisatorische niveaus belicht wordt.
- De student kan reflecteren op het belang van landelijke ontwikkelingen op het gebied van herstel en ervaringsdeskundigheid voor het eigen beroep (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student reflecteren op een breder organisatorisch en maatschappelijk werkkterrein.
- De student kan de ethische en normatieve kaders voor de eigen beroepsuitoefening benoemen (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student hierbij verschillende perspectieven en tegenstellingen in ogenschouw nemen.

3.5 Kritische beroepssituaties

In het beroepscompetentieprofiel zijn vijf kritische beroepssituaties benoemd;

1. nabijheid versus afstand
2. zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen
3. kracht versus kwetsbaarheid
4. trots versus schaamte
5. nieuwe versus bestaande cultuurwaarden.

Deze vijf kritische beroepssituaties zijn geformuleerd op basis van de ervaringen van ervaringsdeskundigen in het werkveld. Bij alle vier de leerlijnen van dit leerplan worden de kritische beroepssituaties binnen de context van de betreffende leerlijn tegen het licht gehouden.

Bij de *persoonlijke professionele ontwikkeling* komt het erop aan bovengenoemde competenties steeds beter te ontwikkelen en zo steeds beter in staat te zijn om de spanning die een beroepssituatie op kan roepen niet alleen goed te verdragen steeds meer te kunnen voelen dat deze spanning voor een belangrijk deel de kern van je vak uitmaakt.

In sommige situaties kan je er één heel expliciet herkennen, soms zijn er meer gelijktijdig aan de orde. Alle vijf geven ze een spanning weer die voor zowel de ervaringsdeskundige als degene met wie hij/zij in gesprek is, moeilijk te verdragen kan zijn. Hoe dat eruitziet, of beter, hoe dat voelt, zal telkens per persoon verschillen. De kern van ervaringsdeskundigheid is misschien wel om juist in deze spanning te kunnen blijven staan en op individueel niveau vertrouwen in de eigen bronnen van herstel en die van de ander te behouden, op organisatorisch niveau vertrouwen in de gezamenlijke ontwikkeling te hebben.

Als ervaringsdeskundige betreed je het domein van de individuele ervaringswereld. Dat op zich brengt al de gelaagdheid van emoties - de tegenstrijdigheden daarin en dus mogelijke spanning - naar voren. De ervaringsdeskundige maakt ruimte voor de ander om tot eigen inzichten te komen (zelfhulp). Dat gaat soms gepaard met pijn en verdriet. Het kan moeilijk zijn om daar met vertrouwen bij te zijn, zonder in te grijpen of oplossingen aan te dragen. Het is soms verleidelijk om advies te geven maar tegelijk weet je dat dit voortkomt uit jouw ervaringswereld en niet die van de ander. Het vraagt om balanceren tussen wat je van jezelf inbrengt als helpend zonder over te nemen.

Bovendien biedt de ervaringsdeskundige vrije ruimte om op een andere dan de gangbare manier te kijken naar de achtergrond en verklaring van ontwrichtende ervaringen. Gangbare verklaringen voor ontwrichting, hoe daarmee om te gaan en impliciete beeldvorming worden daarmee kritisch gezien. Ook dat kan spanning opleveren, zowel op individueel niveau als op het niveau van organisatie.

Nabijheid versus afstand

Het vraagt nabijheid bij de zoektocht van een ander maar tegelijk voldoende afstand om de vrije ruimte van de ander niet in te gaan vullen met eigen ervaringen. Door de uitwisseling van persoonlijke ervaringen ontstaat persoonlijke nabijheid, maar de uitwisseling staat binnen een context van zelfhulp en is gebaat bij afbakening van het meer 'gewone' persoonlijke contact. De uitwisseling in de context van zelfhulp blijft daardoor gericht op de persoonlijke ontwikkeling en de contacten daarbuiten kunnen vrijer en over koetjes en kalfjes gaan.

Zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen

Zingeving ontstaat niet zonder ruimte voor de ervaringen van zinloosheid en pijn die er – niet alleen in herstelprocessen – ook altijd zijn. Juist dat besef kan het ook mogelijk maken om bij de pijn van de ander en jezelf te zijn zonder er te veel door overweldigd te worden. Maar ook om geraakt te kunnen worden en dat te kunnen tonen, is onderdeel van de competenties van persoonlijke professionele ontwikkeling. Zonder dat zou nabijheid in kille afstand kunnen omslaan. 'Heeft inzicht in de ethische en normatieve kaders voor de eigen beroepsuitoefening' kan zo een spanning blootleggen tussen de normen voor ervaringsdeskundigheid en wat van oudsher gangbaar is in de hulpverlening.

Kracht versus kwetsbaarheid

In herstelprocessen kan datgene wat als kwetsbaarheid gezien werd, ook een kracht blijken te zijn. En omgekeerd kan dat wat een kracht was, misschien wel eigenlijk meer kwetsbaar maken dan gewild. Een competentie als 'Is door reflectie en dialoog met anderen deskundig in het leven met ziekte en herstel' kan goed ingezet worden om eerdere oordelen over kracht en kwetsbaarheid weer eens open te bezien.

En in een tijd waarin eigen regie en eigen kracht zo hoog in het vaandel staan, kan het heel bevrijdend en herstelondersteunend zijn om dat te erkennen en daar een zekere rust in te vinden. Dat gaat deels tegen een tijdgeest in en kan moed vragen om te erkennen dat er naast kracht ook altijd – bij iedereen - sprake is van kwetsbaarheid.

Trots versus schaamte

Bij het delen van ervaringen kunnen sommige gekleurd zijn door trots, andere misschien met schaamte. Het vraagt van de ervaringsdeskundige de openheid om deze aspecten van de eigen ervaringen met begrip en zonder te (ver)oordelen te delen. Daarmee kan de ervaringsdeskundige bijdragen aan een oordeelvrije omgeving. Dit kan ook de ander helpen om voorbij schaamte te komen en eigen trots te ondersteunen.

Nuances van trots en schaamte zijn – net als ervaringskennis in het algemeen - vaak heel subtiel. Het is daarom een belangrijk aspect van persoonlijke beroepsontwikkeling van de ervaringsdeskundige om hier steeds meer vertrouwd mee te worden. Juist dat maakt een goede inzet van de eigen ervaringen ten behoeve van de herstelruimte van de ander uit.

Nieuwe versus bestaande cultuurwaarden

Aan het herstelconcept liggen deels andere waarden ten grondslag dan gangbaar in zorg en samenleving. Zoals Patricia Deegan zei: 'het is niet onze opdracht om normaal te worden maar onszelf'. Dat kan gelden voor de normering die uit kan gaan van de ggz maar ook (impliciet) voor bijvoorbeeld de participatiedruk uit de samenleving. Het vraagt van de ervaringsdeskundige moed om telkens weer die ruimte aan te reiken. De competentie 'de student maakt ruimte om vanuit eigen ervaringen de rollen van ervaringsdeskundige in diverse organisatorische, professionele en maatschappelijke contexten te verkennen en daar vorm aan te geven' leent zich goed om deze kritische beroepssituatie tegen het licht te houden. Het vraagt ook hier het uithoudingsvermogen om de spanning tussen de waarden van individueel herstel uit te dragen zonder te vervallen in de veroordeling van de bestaande (en normerende) cultuurwaarden.

Een blijvend punt van aandacht voor alle betrokkenen is een oneigenlijke inzet van de ervaringsdeskundige. Dit is aan de orde wanneer de organisatie de ervaringsdeskundige inzet voor reguliere hulpverleningstaken en niet voor onderscheidende ervaringsdeskundige taken. Of wanneer een team de ervaringsdeskundige vooral wil benutten om iemand toe te leiden naar de hulpverlening en deze persoon vervolgens over te dragen aan een reguliere hulpverlener.

Op het niveau van de persoonlijke ontwikkeling als ervaringsdeskundige kan het helpend zijn om te leren voelen waar en hoe deze thema's voor jou spelen en hoe je ermee om kan gaan. Dat zal voor iedereen anders zijn en net zo uniek als een herstelproces.

3.6 Bronnen

- Boeken ervaringsverhalen <https://www.psychosenet.nl/goede-bronnen/>
- Boevink, W. (red.) (2006). *Verhalen van herstel*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Boevink, W (2017). *HEE!. Over Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid in de psychiatrie*. Proefschrift. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Ridgway, P. (2001). Restorying psychiatric disability: learning from first person recovery narratives. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 24, 4, 335-343.

4. Leerlijn Kennis herstel en ervaringsdeskundigheid

4.1 Inleiding

De concepten herstel, empowerment en stigma, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid en herstelondersteunende zorg zijn belangrijk voor de ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid. Tezamen vormen deze kennisgebieden de leerlijn Kennis en ervaringsdeskundigheid. In 4.1.2 worden algemene competenties besproken van ervaringsdeskundigen en in 4.1.3 de specifieke competenties van ervaringsdeskundigen. In 4.1.4 wordt de vertaalslag gemaakt naar de niveaus 4 en 5.

4.2 Algemene competenties

Voor de *leerlijn Kennis herstel en ervaringsdeskundigheid* zijn de volgende algemene competenties van belang:

- Heeft kennis van de kwaliteitscyclus en van vindplaatsen van (nieuwe) wet- en regelgeving en financieringsvormen in zorg en welzijn;
- Heeft kennis van outreachend en ambulant werken, methodisch handelen, rehabilitatie, presentie en gezondheidsconcept (Huber);
- Heeft kennis van (ontwikkelings)psychologie, systeembenaderingen, identiteitsconcepten, leertheorieën, diversiteit, interactietheorie en groepsdynamica;
- Heeft kennis van generieke modules Herstelondersteuning, Destigmatisering en Zelfmanagement. Deze modules besteden aandacht aan relevante thema's als herstel, eigen regie, ervaringsdeskundigheid, empowerment, destigmatisering en inclusie.

4.3 Specifieke competenties

Voor de *leerlijn Kennis herstel en ervaringsdeskundigheid* zijn de volgende specifieke competenties van belang:

- Heeft kennis van de concepten herstel, empowerment en stigma, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid, kwartiermaken en herstelondersteunende zorg en kan deze koppelen aan eigen ervaringen;
- Heeft kennis van de geschiedenis van de cliëntenbeweging, cliëntenparticipatie, cliëntennetwerken en belangengroepen;
- Heeft inzicht in het onderscheid tussen wetenschappelijke kennis, professionele kennis en ervaringskennis.

4.4 Leeruitkomsten niveau 4 en 5

- De student kent de concepten herstel, empowerment en stigma, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid en herstelondersteunende zorg en kan deze toepassen op zichzelf en binnen het team (niveau 4 en 5). Voor niveau 5 kan de student de concepten toepassen binnen de hele organisatie of het netwerk;

- De student kent de geschiedenis van de cliëntenbeweging en verschillende soorten cliëntennetwerken (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student meer gedifferentieerd de mogelijke rollen van een ervaringsdeskundige bij de verschillende netwerken benoemen.
- De student kan het onderscheid tussen wetenschappelijke kennis, professionele kennis en ervaringskennis benoemen (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student dit actief uitdragen en met voorbeelden toelichten.

4.5 Kritische beroepssituaties

In de leerlijn persoonlijke beroepsontwikkeling is geschetst hoe de kritische beroepssituaties op het persoonlijke niveau een spanning op kunnen leveren en aanleiding kunnen zijn voor verdere persoonlijke professionele ontwikkeling als ervaringsdeskundige. Reflecteren op dezelfde kritische beroepssituaties kunnen ook bij het ontwikkelen van kennis over herstel en ervaringsdeskundigheid helpend zijn.

Nabijheid versus afstand

Van oudsher is in de reguliere hulpverlening de nadruk gelegd op het belang van professionele afstand. Tegenwoordig is dit steeds meer onderwerp van discussie, omdat steeds blijkt dat juist de goede relatie in de hulpverlening ertoe doet. Daarin speelt een balans tussen afstand en nabijheid altijd een rol. Het is vervolgens persoonlijk wat iemand als een goede relatie ervaart en daarmee telkens weer zoeken naar de juiste balans tussen afstand en nabijheid.

In discussies over dit thema heeft de ervaringsdeskundige zich vanuit de aard van zijn vak op eigen wijze te verhouden. De basis van het vak is immers de eigen ervaringen. Op welke wijze de ervaringsdeskundige die ook inzet – heel expliciet of meer impliciet – het is per definitie persoonlijk en nabij. Dat betekent niet dat er niks meer privé is. Hierin ontwikkelt iedere ervaringsdeskundige een eigen balans.

Deze positionering is vaak voor hulpverleners van andere disciplines nieuw. Bij de ontwikkeling van kennis over herstel en ervaringsdeskundigheid kan het helpend zijn om te reflecteren op het zoeken naar je eigen balans en op hoe je je kan verhouden tot hulpverleners die hierover vragen hebben of een andere positie innemen. Reflectie op dit thema kan onder andere de ontwikkeling ondersteunen van de competentie 'Heeft inzicht in het onderscheid tussen wetenschappelijke kennis, professionele kennis en ervaringskennis'.

Zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen

Behalve op persoonlijk niveau kan dit thema ook op het niveau van kennis van herstel en ervaringsdeskundigheid een spanning opleveren. Op grond van de eigen ervaringen van zin, zinloosheid en pijn kan het goed zijn dat de ervaringsdeskundige in werksituaties een andere positie inneemt dan andere hulpverleners en dat kan spanning met zich mee brengen. Een ervaringsdeskundige kan bijvoorbeeld meer ruimte bieden voor het onder ogen zien van zinloosheid waar een andere hulpverlener dat mogelijk als te negatief of schadelijk ziet. Omgekeerd kan een ervaringsdeskundige de omgang door andere hulpverleners met de zinloosheid en pijn als te vanzelfsprekend ervaren. Ook kan de ervaringsdeskundige stigmatisering – en de pijn die dat geeft – binnen de hulpverlening zien die anderen niet zien. Al deze situaties raken aan deze kritische beroepssituaties en vragen om reflectie. Dit kan onder andere bijdragen aan de ontwikkeling van de competentie: 'Heeft kennis van de concepten herstel, empowerment en stigma, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid, kwartiermaken en herstelondersteunende zorg en kan deze koppelen aan eigen ervaringen'.

Kracht versus kwetsbaarheid

Dit is bij uitstek een tegenstelling die op veel verschillende niveaus aan de orde kan zijn in de beroepsuitoefening van de ervaringsdeskundige. Op het niveau van de cliënt is kwetsbaarheid vaak meer in beeld dan kracht: de toegang tot hulpverlening is immers gebaseerd op een mate van kwetsbaarheid: iets waar iemand zelf niet uitkomt. Het kan voor zowel de cliënt als de hulpverleners een uitdaging zijn om hierin niet gevangen te raken. Vaak heeft de ervaringsdeskundige ervaren hoe juist in de kwetsbaarheid de kracht kan schuilen.

Andersom kan een ongenueanceerde focus op herstel irreële verwachtingen scheppen en impliciet bij de cliënt een schuldgevoel oproepen waardoor hij zich juist kwetsbaarder gaat voelen. De ervaringsdeskundige dient in deze dynamiek een eigen positie in te nemen. Door hierop te reflecteren (ook binnen en vanuit een stageplek) kan de ervaringsdeskundige onder andere de competentie 'Heeft kennis van de concepten herstel, empowerment en stigma, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid, kwartiermaken en herstelondersteunende zorg en kan deze koppelen aan eigen ervaringen' toepassen.

Trots versus schaamte

De ervaringsdeskundige profileert zich mede op basis van ervaringen waar mogelijk schaamte aan kleeft. Dat kan tot spanningen leiden, bijvoorbeeld door een sluipende stigmatisering van de ervaringsdeskundige. Maar ook plaatsvervangend kan de ervaringsdeskundige zich de gevoelens van schaamte die cliënten tonen aantrekken. Kennis over deze subtiele processen en hoe je je daarin goed kan verhouden is van belang. Binnen de internationale en nationale cliëntenbeweging is veel kennis op dit gebied. De ontwikkeling van de competentie 'Heeft kennis van de geschiedenis van de cliëntenbeweging, cliëntenparticipatie, cliëntennetwerken en belangengroepen' kan het hanteren van deze kritische beroepssituatie ondersteunen.

Nieuwe versus bestaande cultuurwaarden

Op veel verschillende niveaus van het beroep van de ervaringsdeskundige kan zich een spanning voordoen rondom waarden. In het bijzonder is het anders denken over ingrijpende levenservaringen een essentieel onderdeel van het vak van de ervaringsdeskundige. Het vaak nog vanzelfsprekend denken in termen van beperkingen kan het vinden van betekenis in de ervaringen in de weg staan en de invloed van de sociale omgeving veronachtzamen, terwijl zowel oog voor betekenisvinding als voor de sociale context een belangrijke opening naar herstel kunnen zijn.

De waarde van de inzet van de ervaringsdeskundige is een nieuwe cultuurwaarde die nog lang niet overal als zodanig erkend wordt. Dat kan gemakkelijk leiden tot een oneigenlijke inzet die onvoldoende de ontwikkeling van nieuwe cultuurwaarden in de organisatie stimuleert. Reflecteren op deze spanning kan de ontwikkeling ondersteunen van alle genoemde specifieke competenties:

- Heeft kennis van de concepten herstel, empowerment en stigma, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid, kwartiermaken en herstelondersteunende zorg en kan deze koppelen aan eigen ervaringen;
- Heeft kennis van de geschiedenis van de cliëntenbeweging, cliëntenparticipatie, cliëntennetwerken en belangengroepen;
- Heeft inzicht in het onderscheid tussen wetenschappelijke kennis, professionele kennis en ervaringskennis.

Net als op het vlak van de persoonlijke beroepsontwikkeling zijn de kritische beroepssituaties vaak aspecten die samenkomen in de concrete beroepssituatie.

4.6 Bronnen

- Baart, A. (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.
- *Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid* (2013). GGZ Nederland, Trimbos-instituut, HEE! en Kenniscentrum Phrenos.
- Boevink, W., Plooy, A. & Rooijen S. van (2006). *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid van mensen met psychische aandoeningen*. Amsterdam: SWP.
- Boevink, W (2017). *HEE!. Over Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid in de psychiatrie*. Proefschrift. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Boumans, J. (2012). *Naar het hart van empowerment. Een onderzoek naar de grondslagen van empowerment van kwetsbare groepen*. Utrecht: Movisie.
- Canon patiëntenbeweging http://www.canonsociaalwerk.eu/nl_cbg/index.php.
- Erp, N. van, D. Boertien, S. van Rooijen (2015). *Basiscurriculum Ervaringsdeskundigheid. Bouwstenen voor onderwijs en opleidingen voor ervaringsdeskundigen*. Utrecht: Trimbos-instituut /Kenniscentrum Phrenos.
- Goossensen, A. & Oude Egberink, A. (2013). *Gezien of niet? Verbeeldingen in de geestelijke gezondheidszorg* De Graaff, Utrecht
- Haaster, H. van & D. Hidajattoellah (2013). *Ervaring met ervaringsdeskundige medewerkers. Tijdschrift voor Rehabilitatie en herstel*, 1, 48-57.
- Hunsche, P. (2008). *De strijdbare patiënt. Van gekkenbeweging tot cliëntenbewustzijn. Portretten 1970-2000*. Haarlem: Het Dolhuys.
- Kool, J., Boumans, J. & Visse, M. (2013). *Ervaringskennis en wetenschappelijke kennis vanuit het perspectief van mensen met een 'dubbele identiteit': doorleefd verstehen*.
- GGZ Standaarden (2017). *Generieke module Destigmatisering*. <https://www.ggzstandaarden.nl/generieke-modules/destigmatisering/preview>
- GGZ Standaarden (2017). *Generieke module Herstelondersteuning*. <https://www.ggzstandaarden.nl/generieke-modules/herstelondersteuning/preview>.
- GGZ Standaarden (2017). *Generieke module Zelfmanagement*. <https://www.ggzstandaarden.nl/>
- Stam, M. (2016). *Het kan zoveel mooier, beter en slimmer. Outreachende professionals aan het woord over ervaringskennis*. <http://www.hva.nl/akmi/publicaties/content/publicaties-algemeen/2016/het-kan-zoveel-mooier-beter-en-slimmer.html>
- Stel, J. van der (2013). *Zelfregulatie, ontwikkeling en herstel*. Amsterdam: SWP.
- Steyaert, J. & R. Kwekkeboom (redactie). *Gesteund door zelfhulp*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport 2014.
- Weerman, A. (2016). *Ervaringsdeskundige zorg- en dienstverleners*. Proefschrift. Uitgever: Eburon.

5 Leerlijn Kerntaken ervaringsdeskundige

In de beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid staan drie kerntaken centraal (zie Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid):

1. Ondersteuning bij individuele herstelprocessen (5.1);
2. Inrichting van herstelondersteunende zorg (5.2);
3. Bevorderen van emancipatie en van maatschappelijke processen, gericht op het tegengaan van stigma(tisering) en het creëren van maatschappelijke kansen (5.3).

Deze kerntaken vloeien voort uit de inhoudelijk pijlers voor ervaringsdeskundigheid: methodische zelfhulp en emancipatie.

5.1 Ondersteuning bij individuele herstelprocessen

Het doel van deze taak van de ervaringsdeskundige is om anderen individueel of (bij voorkeur) in groepsverband te ondersteunen bij het ruimte vinden voor het eigen herstelproces. Omdat iedereen zijn eigen ervaringen heeft, kan uiteindelijk ook alleen de persoon in kwestie zelf het eigen herstel vormgeven. Iedereen is de deskundige over zichzelf en kent alleen zijn eigen innerlijke kompas.

De uitwisseling met *peers* op basis van gelijkwaardigheid en eigen ervaringen is een goede manier om steeds meer in contact te komen met dat eigen innerlijke kompas. Door eigen deskundigheid te delen en samen te zoeken naar de vrije ruimte voor ontwikkeling. Dit vormt de grondslag voor de verschillende methoden van zelfhulp die door ervaringsdeskundigen worden begeleid (WRAP, Herstellen doe je Zelf, Herstelwerkgroepen).

De primaire taak van de ervaringsdeskundige is om de eigen ervaringen van ontwrichting, uitsluiting en herstel in te zetten en open te staan voor de ervaringen van de ander. Zo faciliteert de ervaringsdeskundige de ontwikkeling en verdieping van de eigen en andermans ervaringskennis. Door dat in een groep te doen, faciliteert de ervaringsdeskundige een brede uitwisseling die ruimte maakt voor diversiteit en zo de uniciteit stimuleert. Daarmee is de kern van het beroep simpel. Maar juist dat simpele te doen, is helemaal niet gemakkelijk.

In 5.1.2 worden algemene competenties besproken van ervaringsdeskundigen (die niet alleen voor ervaringsdeskundigen, maar ook voor andere hulpverleners gelden en in 5.1.3 de specifieke competenties van ervaringsdeskundigen. In 5.1.4 wordt de vertaalslag gemaakt naar de niveaus 4 en 5.

5.1.1 Algemene competenties

Voor de *Ondersteuning bij individuele herstelprocessen* zijn de volgende algemene competenties van belang:

- Werkt vraaggericht en biedt op maat ondersteuning bij zelfhulp;
- Kan ondersteuning bieden bij (het plannen van) activiteiten vanuit wensen en doelen van cliënten;
- Stelt zich gelijkwaardig op, stemt af op de ander en luistert zonder oordeel;
- Gaat respectvol om met grenzen;

- Gaat integer om met vertrouwelijke informatie;
- Kan gidsen zonder de regie te nemen;
- Durft contact te zoeken;
- Kan omgaan met groepsprocessen en groepsontwikkeling en heeft oog voor diversiteit van mensen;
- Kan het groepsbelang bewaken met aandacht voor individuele behoeften van mensen;
- Kan inhoud en betrekkningsniveau onderscheiden;
- Gebruikt niet-medisch taalgebruik;
- Beschikt over grote gevoeligheid voor nuances, details en belevingswereld van cliënten;
- Straalt een gevoel van hoop uit en het vertrouwen dat herstel voor iedereen mogelijk is;
- Kan samen met de cliënt evalueren en bijstellen.

5.1.2 Specifieke competenties

Voor de *Ondersteuning bij individuele herstelprocessen* zijn de volgende specifieke competenties van belang:

- Kan de ander hoop en vertrouwen bieden en uitzicht op herstel;
- Is bekend met methoden en werkvormen voor ondersteuning bij zelfhulp en het ontwikkelen van ervaringskennis en kan die toepassen in de praktijk;
- Maakt zichzelf bekend en vertelt waar passend over de eigen ervaringen;
- Kan kracht bij anderen herkennen, bekrachtigen en mobiliseren;
- Kan het eigen verhaal zo delen dat dit er voor een ander toe doet;
- Kan zichzelf als rolmodel inzetten en een voorbeeldfunctie vervullen;
- Kan toegang verschaffen tot ervaringskennis van herstel, stigma en empowerment uit andere bronnen.

5.1.3 Leeruitkomsten niveau 4 en 5

- De student laat op overtuigende en onderbouwde wijze zien dat er altijd hoop is op herstel vanuit een gefundeerde visie (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student deze gefundeerde visie concretiseren naar verschillende behoeften en kennisniveaus, hier meer bronnen bij betrekken en relateren aan concrete situaties.
- De student kan voorbeelden geven van de wijze waarop methoden van zelfhulp (b.v. WRAP, Herstellen doe je Zelf, Herstelwerkgroepen) mensen kunnen ondersteunen bij herstel (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student de verschillende methoden met elkaar in verband brengen en overeenkomsten en verschillen aangeven.
- De student kan bij groepsactiviteiten en trainingen ruimte creëren voor anderen, voor hun emoties en gevoelens, veerkracht bij anderen (h)erkennen en uitwisseling van ervaringen stimuleren (niveau 4 en 5);

- De student kan anderen individueel of bij voorkeur in groepen ondersteunen bij hun herstel. Hierbij kan hij de eigen ervaringen zo inzetten dat die er voor anderen toe doen (niveau 4 en 5);
- De student kan feedback vragen van cliënten en collega's op de beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid en zo nodig de werkwijze aanpassen (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student feedback geven en vragen binnen een bredere werkpraktijk en meer verschillende lagen in het netwerk. Hij kan de ontvangen feedback analyseren en vertalen naar aanpassingen binnen een breder en gedifferentieerder werkterrein.

5.1.4 Kritische beroepssituaties

1. Nabijheid versus afstand;
2. Zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen;
3. Kracht versus kwetsbaarheid;
4. Trots versus schaamte;
5. Nieuwe versus bestaande cultuurwaarden.

Binnen de kerntaak *Individuele herstelprocessen ondersteunen* zal een samenspel van deze vijf spanningsvelden vaak en in telkens wisselende gedaante aan de orde zijn. Hieronder volgt een korte illustratie bij wijze van voorbeeld.

Nabijheid versus afstand

De ervaringsdeskundige kan door de inzet van de eigen ervaringen vaak een sterke persoonlijke relatie van nabijheid opbouwen met de cliënt. Dat kan verwachtingen scheppen van vriendschap. Tegelijk is de relatie met de cliënt een beroepsmatige en geen privérelatie. Dat vraagt van de ervaringsdeskundige om een zorgvuldige balans te ontwikkelen om niet de verkeerde verwachtingen te wekken.

Daarnaast kan de cliënt de ervaringsdeskundige als een voorbeeld voor eigen herstel zien. Tegelijk vraagt het herstelproces van de cliënt eigen ruimte om te zoeken en uit te proberen wat voor hem haar werkt. Het vraagt van de ervaringsdeskundige om die ruimte te laten en aan te geven dat adviezen juist dat vinden van wat voor iemand zelf werkt in de weg kan staan.

Reflectie op deze tegenstelling nabijheid versus (een zekere) afstand ondersteunt de ontwikkeling van onder andere de competenties 'Is bekend met methoden en werkvormen voor ondersteuning bij zelfhulp en het ontwikkelen van ervaringskennis en kan die toepassen in de praktijk' en 'Maakt zichzelf bekend en vertelt waar passend over de eigen ervaringen'. Reflectie op deze beroepssituatie kan de ontwikkeling ondersteunen van de competentie 'Kan zichzelf als rolmodel inzetten en een voorbeeldfunctie vervullen'.

Zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen

Bij de ondersteuning van anderen kan het moeilijk zijn om de ervaringen van zinloosheid en pijn van de ander te zien. Misschien ook om daarmee weer herinnerd te worden aan eigen gelijksoortige ervaringen.

De competenties 'Kan kracht bij anderen herkennen, bekrachtigen en mobiliseren'; 'Kan het eigen verhaal zo delen dat dit er voor een ander toe doet'; 'Kan zichzelf als rolmodel inzetten en een voorbeeldfunctie vervullen'; kunnen vanuit reflectie op deze tegenstelling nuancering en diepte krijgen.

Kracht versus kwetsbaarheid

Door na te denken over deze tegenstelling kan de paradox in beeld komen dat mensen tijdens een herstelproces ontdekken dat wat zij als kracht ervaren (mede) een bron van kwetsbaarheid is. En andersom, dat wat als kwetsbaarheid gevoeld wordt soms een kracht blijkt te zijn. Wat kracht en wat kwetsbaar is, is niet zo gemakkelijk door een ander aan te wijzen. Bij het ontwikkelen van de competentie 'Kan kracht bij anderen herkennen, bekrachtigen en mobiliseren' kan reflectie op de tegenstelling kracht – kwetsbaarheid behulpzaam zijn bij nuancering en verdieping. Ook kan het helpen bij het leren aanvoelen wat passend is bij de competentie 'Maakt zichzelf bekend en vertelt waar passend over de eigen ervaringen'.

Trots versus schaamte

Hetzelfde geldt voor de tegenstelling trots - schaamte. Het ligt niet vast waarop mensen trots zijn en waar ze zich voor schamen. In de loop van een herstelproces kan dat verschuiven. Door hier steeds beter de veranderlijkheid van te zien kan de ervaringsdeskundige zich het vertrouwen eigen maken van de competentie 'Kan de ander hoop en vertrouwen bieden en uitzicht op herstel'.

Nieuwe versus bestaande cultuurwaarden

In individuele herstelprocessen ontwikkelen nieuwe cultuurwaarden zich vaak geleidelijk en via een worsteling met de oude waarden. Niemand kan dat proces afdwingen, maar de ervaringsdeskundige kan dit wel vanuit kennis en ervaring ondersteunen. Met name door de ontwikkeling van de competentie 'Kan toegang verschaffen tot ervaringskennis van herstel, stigma en empowerment uit andere bronnen' kan een goede bron zijn om deze tegenstelling productief te maken. Het kunnen accepteren van de wrijving waarmee het ontstaan van nieuwe cultuurwaarden gepaard kan gaan, voorkomt dat de inzet van de ervaringsdeskundige oneigenlijk wordt.

5.1.5 Bronnen

- Boertien, D. & Bakel, M. van (2012). Handreiking voor de inzet van ervaringsdeskundigheid vanuit de geestelijke gezondheidszorg. Utrecht: Trimbos-instituut/Kenniscentrum Phrenos.
- Desain, L., E. Driessen, W. van den Graaf, J. Holten, M.A. Huber, M. Jansen, R. Metze, P. Sedney (2013). Ervaringen met de inzet van ervaringsdeskundigheid. Hogeschool van Amsterdam.
- Plooi, A. (2007). Ervaringsdeskundigen in de hulpverlening, bruggenbouwers of bondgenoten? Tijdschrift voor Rehabilitatie, 2, 14-21.
- Timmer, H. & Plooy, A. (2009). Weten over leven, ervaringskennis van mensen met langdurende psychische aandoeningen. Amsterdam: SWP.
- Spiesschaert, F. (2005). Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting. Een inleiding tot de methodiek. Uitgeverij Acco, Leuven.
- Weerman, A., Koster, C., Meijer, R., Nieuwenhuizen N. van den, Oude Bos, J., Rietveld, D. & Stollenga, M. (2012). Deskundig door verslaving, praktijken en dilemma's bij de inzet van ervaringsdeskundigheid. Amsterdam: SWP.

5.2 Inrichting van herstelondersteunende zorg

De tweede kerntaak van ervaringsdeskundigen, zoals beschreven in het beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid, is de inrichting van herstelondersteunende zorg. De inrichting van herstelondersteunende zorg speelt zich af op verschillende niveaus: op het niveau van de directe hulpverlening tussen (ervaringsdeskundige en reguliere) hulpverleners en cliënten, en op team- en organisatieniveau.

- Op *hulpverleningsniveau* gaat het er in de eerste plaats om dat cliënten erkend worden als personen met een eigen leven, met eigen voorkeuren en wensen en met eigen beslissingsbevoegdheid ten aanzien van de hulp die zij willen. Ten tweede dat hulpverlening gezien wordt als een gemeenschappelijk proces van cliënten en hun hulpverleners en ten derde dat hulpverleners gericht zijn op het ondersteunen en faciliteren van persoonlijke en maatschappelijke herstelprocessen.
- Op *team- en organisatieniveau* gaat het om het ontwikkelen van een visie op herstelondersteuning, het creëren van draagvlak, het bieden van voorlichting en scholing, en het inrichten van een herstelondersteunende organisatie (beleid, instrumenten, evaluatie, onderzoek).

5.2.1 Algemene competenties

Voor de *Inrichting van herstelondersteunende zorg* zijn de volgende algemene competenties van belang:

- Kan omgaan met weerstand bij veranderingen;
- Werkt functioneel en resultaatverantwoordelijk samen met oog voor het proces;
- Maakt duidelijk dat iedereen verantwoordelijk is voor zijn eigen pad;
- Kan discussie voeren bij conflicterende standpunten;
- Stimuleert anderen om zelfsturend te leren;
- Kan leer- en ontwikkeltrajecten op maat aanbieden;
- Kan cliënten betrekken bij ontwikkeltrajecten van de instelling;
- Kan ruimte geven aan dialoog in groepen.

5.2.2 Specifieke competenties

Voor de *Inrichting van herstelondersteunende zorg* zijn de volgende specifieke competenties van belang:

- Kan kritisch kijken naar de bestaande zorg, herkennen wanneer werkwijzen of interventies herstel belemmeren of bevorderen en kan daarover het gesprek aangaan;
- Kan binnen de organisatie kwartier maken en draagvlak creëren voor herstelondersteunende zorg;
- Kan een bijdrage leveren aan onderzoek, ontwikkeling en innovatie van herstelondersteunende zorg en inzet van ervaringsdeskundigheid binnen het team en de organisatie;
- Kan een bijdrage leveren aan coachen, scholen en deskundigheidsbevordering van reguliere hulpverleners en ervaringsdeskundigen.

5.2.3 Leeruitkomsten niveau 4 en 5

- De student kan aangeven hoe herstelondersteunende zorg binnen het team vorm kan worden gegeven en wat daarin de rol van ervaringsdeskundigen is (niveau 4 en 5). Op niveau 5 is dit complexer en heeft betrekking op een brede organisatorische context waarbij de inzet van de ervaringsdeskundige meer wordt gedifferentieerd.
- De student kan kritisch naar de bestaande zorg kijken, herkennen wanneer werkwijzen of interventies herstelbelemmerend of -bevorderend zijn en daarover het gesprek aangaan met collega's (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student de organisatorische en maatschappelijke context bij de analyse betrekken en verschillende standpunten betrekken en benoemen.
- De student kan cliënten betrekken bij ontwikkeltrajecten en collega's hierover adviseren (niveau 4 en 5). Op niveau 5 zijn de ontwikkeltrajecten complexer en zijn beleidsmatige aspecten op verschillende lagen van de organisatie betrokken.
- De student kan een presentatie ontwerpen met narratieve elementen en kan hierin de essentie van herstel en de inzet van ervaringsdeskundigheid overbrengen (niveau 4 en 5).
- De student kan een probleem analyseren gerelateerd aan herstel en ervaringsdeskundigheid en advies hierover formuleren op beleidsniveau. De student kan de eigen visie op ervaringsdeskundigheid verbinden met het advies (niveau 5).

5.2.4 Kritische beroepssituaties

1. Nabijheid versus afstand;
2. Zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen;
3. Kracht versus kwetsbaarheid;
4. Trots versus schaamte;
5. Nieuwe versus bestaande cultuurwaarden.

Het met respect in gesprek kunnen gaan over deze specifieke tegenstellingen en met name over de nieuwe versus de bestaande cultuurwaarden is bij uitstek onderdeel van de taak en competenties van de ervaringsdeskundige. Het vraagt de persoonlijke beroepsontwikkeling uit leerlijn 1 om de spanningen die deze tegenstellingen met zich meebrengen te kunnen hanteren als zinvol en productief voor de inrichting van herstelondersteunende zorg.

De ontwikkeling van onder andere de algemene competenties 'Kan omgaan met weerstand bij veranderingen'; 'Kan ruimte geven aan dialoog in groepen'; 'Kan discussie voeren bij conflicterende standpunten' werken ondersteunend om in deze kritische beroepssituaties stand te houden.

5.2.5 Bronnen

- Brouwers, E.P.M., Gestel-Timmermans, H. & Nieuwenhuizen, C. van (2013). Herstelgerichte zorg in Nederland: modegril of daadwerkelijke verandering. *Psychopraktijk*. Jaargang 5, nummer 4, p. 14-17.
- Dröes, J. & A. Plooy (2010). Herstelondersteunende zorg in Nederland: vergelijking met Engelstalige literatuur. *Tijdschrift voor Rehabilitatie en herstel*, 2, 6-16.

- Dröes, J. & C. Witsenburg (2012). *Herstelondersteunende zorg. Behandeling, rehabilitatie en ervaringsdeskundigheid als hulp bij herstel van psychische aandoeningen*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Haan, E. de (2013). *'De herstelspecial'. De route naar herstelondersteunende zorg: wat werkt en wat niet?* Amersfoort, Utrecht: GGZ Nederland, SBWU.
- Hendriksen-Favier, A.I., Nijens, K., & S. van Rooijen (2012). *Handreiking voor de implementatie van herstelondersteunende zorg in de GGz*. Utrecht: Trimbos-instituut. Te bestellen via www.trimbos.nl
- Hoof, F. van, Erp, N. van, Boumans, J., Muusse, C. (2014). *Persoonlijk en maatschappelijk herstel van mensen met ernstige psychische aandoeningen. Ontwikkelingen in praktijk en beleid*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Wolf, J. Krachtwerk. *Methodisch werken aan participatie en zelfregie* (2016). Uitgeverij Coutinho.

5.3 Creëren van maatschappelijke kansen

De ervaringsdeskundige draagt bij aan het scheppen van maatschappelijke ruimte en participatie. Hij gaat stigmatisering en uitsluiting tegen door een positieve cultuur te scheppen en draagt bij aan een compassievol klimaat waarin diversiteit leidraad is. Hij faciliteert het proces van empowerment door ruimte te creëren waarbinnen mensen in samenspraak met anderen zelf kunnen bepalen hoe zij hun leven vormgeven en (weer) invloed verwerven op hun levensomstandigheden.

5.3.1 Algemene competenties

Voor het *creëren van maatschappelijke kansen vanuit het perspectief van de ervaringsdeskundige* zijn de volgende specifieke competenties van belang:

- Draagt bij aan het stellen van gemeenschappelijke doelen;
- Kan denken en handelen vanuit gemeenschappelijke belangen;
- Heeft kennis van sociale kaart en ondersteuningsaanbod in zorg en welzijn;
- Heeft oog voor verschillende perspectieven en belangen;
- Maakt gebruik van de meerwaarde van samenwerken, netwerken en kan leidinggeven en nemen;
- Kan proactief samenwerking zoeken met relevante partijen.

5.3.2 Specifieke competenties

Voor het *creëren van maatschappelijke kansen* zijn de volgende specifieke competenties van belang:

- Kan kansen en mogelijkheden creëren voor maatschappelijke participatie;
- Kan participeren in netwerken met ervaringsdeskundigen en netwerken op wijkniveau;

- Kan bijdrage leveren aan (cliënt)initiatieven rond ervaringsdeskundigheid;
- Kan samenwerken met relevante stakeholders binnen het maatschappelijk domein;
- Kan kwartiermaken binnen maatschappelijke organisaties om de toegankelijkheid van deze organisaties te vergroten;
- Kan stigmatisering herkennen en benoemen;
- Kan bijdrage leveren aan destigmatiseringsactiviteiten.

5.3.3 Leeruitkomsten niveau 4 en 5

- De student kan voorbeelden geven van de wijze waarop rehabilitatie-, netwerk en participatie methoden toegepast kunnen worden om emancipatie en maatschappelijke participatie te bevorderen (niveau 4 en 5);
- De student kan een bijdrage leveren aan (cliënt)initiatieven rond ervaringsdeskundigheid (niveau 4) / de student kan (cliënt)initiatieven rond ervaringsdeskundigheid initiëren (niveau 5);
- De student kan buiten de eigen organisatie voorlichting geven en de dialoog aangaan over herstelondersteuning en het benutten van ervaringsdeskundigheid (niveau 4 en 5). Op niveau 5 kan de student tevens bijdragen aan het verwerven van opdrachten voor kennisontwikkeling;
- De student kan stigmatisering herkennen en benoemen en een bijdrage leveren (niveau 4) aan destigmatiseringsactiviteiten. Op niveau 5 kan de student destigmatiseringsinitiatieven tevens initiëren;
- De student past de theorie van rehabilitatie, kwartiermaken of destigmatisering toe om de huidige situatie te analyseren en vervolgens tot een agendavoorstel voor verbetering van sociale aansluiting te komen (niveau 5).

5.3.4 Kritische beroepssituaties

1. Nabijheid versus afstand;
2. Zingeving versus zinloosheid en pijn kunnen verdragen;
3. Kracht versus kwetsbaarheid;
4. Trots versus schaamte;
5. Nieuwe versus bestaande cultuurwaarden.

Reflectie op deze kritische beroepssituaties ondersteunt in de eerste leerlijn op persoonlijk niveau de ontwikkeling van competenties, in de tweede leerlijn de kennisontwikkeling van herstel en ervaringsdeskundigheid, en in de derde leerlijn de inzet van ervaringsdeskundigheid in een bredere context. De spanning die de kritische beroepssituaties oproepen bij de inrichting van herstelondersteunende zorg binnen de eigen organisatie zal zich ook voordoen in het brede sociale domein. Hoewel de spanningen dezelfde zijn, is het voor de ontwikkeling van competenties om die spanning productief te maken belangrijk om dat te leren doen in het jargon van het sociale domein. Dat wijkt soms sterk af van dat van de zorg waardoor onnodige misverstanden ontstaan en de spanning uit genoemde kritische beroepssituaties onnodig hoog wordt. Reflectie op het taalgebruik samen met wat hierboven al is besproken, kan helpen om onder andere de competenties 'Kan samenwerken met relevante stakeholders binnen het maatschappelijk domein' en 'Kan kwartiermaken binnen maatschappelijke organisaties om de toegankelijkheid van deze organisaties te vergroten' verder te ontwikkelen.

5.3.5 Bronnen

- Bergen, A-M. van, A. Poll (2014). *Ze begrijpen mij! Onderzoeksverslag ervaringsdeskundigheid in de wijk*. Utrecht: Movisie.
- Bergen, A-M. van, A. Poll, M. van der Werf, E. Willemsen (2015). *Ervaringsdeskundigheid in de wijk. Hoe organiseer je het?* Utrecht: Movisie.
- Kal, D. (2010). *Kwartiermaken, werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Uitgave in eigen beheer. Eerdere uitgaven Uitgeverij Boom 2001, 2002.
- Goei, L. de , Plooy, A. & Weeghel, J. van (2006). *Ben ik goed in beeld? Handreiking voor de bestrijding van stigma en discriminatie wegens een psychische handicap*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Kal, D. (2011). *Kwartiermaken: werken aan ruimte voor anders-zijn*. Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale innovatie
- Karbouniaris, S. & Brettschneider, E. (2009). *Ervaringsdeskundigheid in het onderwijs*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Korevaar, L. J. Dröes (2015). *Handboek rehabilitatie voor zorg en welzijn. Ondersteuning van maatschappelijke participatie en herstel*. Uitgeverij Coutinho.
- Regenmortel, T. van (2008). *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. Eindhoven: Fontys Hogeschool Sociale Studies.
- Regenmortel, T. van (2009). Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie. *Journal of social intervention*, 18, 4, 22-42.
- Regenmortel, T. van (redactie) (2010). *Empowerment en participatie van kwetsbare burgers, ervaringskennis als kracht*. Amsterdam: SWP.
- Scholtens, G. (2007). *Acht keer kwartiermaken*. Utrecht/Amsterdam: Kenniscentrum Sociale Innovatie/SWP.
- Vosters N. e.a. *Inclusie, werken aan zorg en welzijn, voor iedereen*. Bussum: Coutinho
- Wegwijzer Stigmabestrijding in de GGz 2014. Te downloaden: <http://samensterkzonderstigma.nl/downloads/?c=Z8gxMx56r9kDqkSx84Dp>.
- Wilken J-P., D. den Hollander. *Zo worden cliënten burgers. Praktijkboek Systematisch Rehabilitatiegericht Handelen*. Uitgeverij SWP.

6 Leerlijn Praktijkleren

6.1 Criteria praktijkleerplek

In de opleiding tot ervaringsdeskundige neemt het leren in en van de praktijk een belangrijke plaats in. Er is een sterk verband tussen de stof rond ervaringsdeskundigheid die op de opleiding aangeboden wordt en het werken en verwerken in de praktijk. Hiervoor heeft de student een geschikte praktijkleerplek nodig. Deze praktijkleerplek dient te voldoen aan een aantal criteria op het vlak van de werkplek, de inhoud van de werkzaamheden en de begeleiding.

6.1.1 Werkplek

De werkplek is een organisatie in het werkveld van zorg en welzijn. In het Beroepscompetentieprofiel Ervaringsdeskundigheid worden de volgende settingen genoemd:

- ggz-instellingen
- psychiatrische afdelingen van algemene en/of academische ziekenhuizen
- regionale instellingen voor beschermd wonen (RIBW)
- cliëntenorganisaties
- re-integratiecentra
- kinder- en jeugdpsychiatrische instellingen
- instellingen voor verslavingszorg
- psychotherapeutische gemeenschappen
- instellingen voor forensische psychiatrie
- wijkteams integrale zorg en maatschappelijke steunsystemen
- organisaties voor jeugdhulp
- organisaties in de maatschappelijke opvang
- gezondheidscentra
- vluchtelingencentra

Daarnaast worden steeds vaker ervaringsdeskundigen ingezet bij:

- gevangenissen
- schuldhulpverlening
- sociale diensten en UWV
- gemeenten

Aandachtspunten voor de werkplek zijn:

1. De werkplek biedt de student een professionele context en de ruimte om de rol van ervaringsdeskundige in te vullen aan de hand van een beschrijving van activiteiten of functiebeschrijving voor de ervaringsdeskundige.

2. Bij voorkeur werkt er in het team een ervaringsdeskundige
3. Op de werkplek werkt de student in een teamverband.
4. Teamleden hebben kennis van herstel, de rol van ervaringsdeskundigheid hierbij en van de bijbehorende kritische beroepssituaties.

6.1.2 Inhoud specifieke werkzaamheden

Criteria voor de inhoud van de specifieke werkzaamheden zijn:

1. De student krijgt in de beginfase ruimte voor opbouw van vertrouwen en het verkennen van de context en de positie daarin van de ervaringsdeskundige als werker.
2. De student heeft, indien mogelijk, de ruimte om met ervaringsdeskundigen uit andere teams te overleggen en een aantal gezamenlijke activiteiten uit te voeren.
3. De student heeft de mogelijkheden om samen te werken in het team en zich daarin te profileren in de verschillende rollen van de ervaringsdeskundige om zich te kunnen ontwikkelen tot ervaringsdeskundige.

6.1.3 Begeleiding

Generieke en specifieke criteria voor de begeleiding zijn:

1. De student heeft een vaste praktijkbegeleider, MBO/HBO opgeleid (afhankelijk van het niveau van de opleiding) en bij voorkeur een ervaringsdeskundige.
2. De student heeft de mogelijkheid aan een intervisiegroep voor ervaringsdeskundigen deel te nemen.
3. De begeleider heeft tijd en ruimte voor begeleidingsgesprekken, streven is de regelmaat van één maal per week.
4. De begeleider ondersteunt de student bij het opstellen van een persoonlijk leerplan en de uitwerking daarvan.
5. De begeleider heeft een signalerende functie naar de opleiding (studentbegeleider).
6. De begeleider is alert op de kritische beroepssituaties en met name op het feit dat de ervaringsdeskundige niet oneigenlijk wordt ingezet ten behoeve van de verlichting van bestaande teamtaken maar eigenlijk op de ervaringsdeskundige taken.

6.2 Beoordeling praktijkleren

De beoordeling van de student zal gebaseerd zijn op de in de voorgaande hoofdstukken geformuleerde leeruitkomsten.

De leeruitkomsten van praktijkleren zijn lastig in meetbare termen te vangen. Juist omdat het om uitkomsten gaat die voor een belangrijk deel afhankelijk zijn van de mening van anderen: de teamleden, cliënten, et cetera. Kern is dat de leeruitkomsten iets zeggen over hoe de competenties uit de voorgaande leerlijnen in de praktijk vorm krijgen.

Het helpt om de beoordeling niet uit te stellen tot aan het eind van de stage, maar ook tussentijds te beoordelen. Beoordeling door twee begeleiders van wie bij voorkeur één ervaringsdeskundige verdient de voorkeur.

Beoordelaars zijn geschoold als assessor of beoordelaar in het geven van feedback. Beoordeling kan aangevuld worden met de feedback van cliënten en andere teamleden.

Tip:

Een combinatie van zelfbeoordelingslijst en de beoordelingslijst door de stagebegeleider vormt de basis om de leeruitkomsten inzichtelijk en bespreekbaar te maken. Hierbij komen drie hoofdthema's aan de orde. Deze zijn voor zowel niveau 4 als 5 aan de orde.

Tip:

Vraag de student om bewijslast over het eigen functioneren in een portfolio te verzamelen.

Thema's voor de beoordeling:

1. Herstelgericht werken ten behoeve van cliënten:

- de student verantwoordt hoe hij dat vorm geeft;
- hij kan de relatie tussen competenties uit de leerlijnen en handelen benoemen;
- hij kan dilemma's benoemen en betreft hierbij de kritische beroepssituaties;
- hij benoemt hoe hij eigen ervaringen inzet;
- hij expliciteert hoe hij een methodische zelfhulpgroep heeft begeleid samen met een andere ervaringsdeskundige;
- hij benoemt hoe zijn inzet verschilt van de andere hulpverleners.

2. Het werken binnen en vanuit een zorg- of welzijnsorganisatie:

- de student geeft de rol van ervaringsdeskundige in het team vorm;
- hij geeft voorlichting over ervaringsdeskundigheid;
- hij reflecteert op dilemma's aan de hand van de kritische beroepssituaties;
- hij laat zien hoe hij samenwerkt met stakeholders buiten de eigen organisatie;
- hij benoemt thema's van herstelondersteunende zorg die op de stageplek aan de orde zijn;
- hij verantwoordt hoe hij over deze thema's met het team heeft uitgewisseld.

3. Het werken aan professionalisering:

- hij verantwoordt het eigen beroepsmatige handelen;
- hij verantwoordt daarin leer en verbeterpunten;
- hij vraagt feedback op het eigen beroepsmatige handelen.

Bijlage 1

Advies ontwikkeling beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid

Uitgangspunt voor het leerplan ervaringsdeskundigheid voor niveau 4 en 5 is de onderscheidende inzet van de ervaringsdeskundige, zoals benoemd in het beroepscompetentieprofiel. De ervaringsdeskundige zet eigen ervaringen van ontwrichting en het te boven komen daarvan in om voor anderen ruimte te maken voor hun persoonlijke proces om ontwrichting te boven te komen.

Generiek en specifiek opleiden

Die inzet vertaalt zich in het werkveld naar zowel ervaringsdeskundige taken als naar reguliere hulpverleningstaken die door deze inzet een andere kleur krijgen. De professionele afstand die van oudsher van een hulpverlener wordt verwacht, is niet meer vanzelfsprekend. In het werkveld benutten hulpverleners steeds meer naast hun wetenschappelijke en professionele kennis ook eigen ervaringskennis om beter te kunnen aansluiten bij het proces van de cliënt en diens ervaringskennis. Tevens vervullen ervaringsdeskundigen taken primair gericht op het ontsluiten en benutten van ervaringskennis zowel ten dienste van het individuele herstelproces als van de inrichting van herstelondersteunende zorg en het creëren van maatschappelijke kansen. Deze taken zijn erop gericht om te ondersteunen bij het doorbreken en voorkomen van ongewenste zorgafhankelijkheid als wel om de inrichting van herstelondersteunende zorg te bevorderen. Zowel de ontworsteling als destigmatisering vragen - paradoxaal genoeg - om een inbreng in de zorg die daar ook een zekere afstand van kan nemen. In het Basiscurriculum Ervaringsdeskundigheid worden de specifieke taken van ervaringsdeskundigen gericht op genoemde ontworsteling en destigmatisering nader uitgewerkt.

Overeenkomstig in beide taakuitvoeringen - generiek en specifiek - is een beroepsmatige inzet van de eigen ervaringen en het ruimte maken voor ervaringskennis. In het Nieuwe Landelijk Opleidingsdocument Social Work (februari 2017) is één van de uitgangspunten om te bevorderen dat ervaringskennis als gelijkwaardig aan wetenschappelijke en professionele kennis benut wordt. Met de opkomst van zelfregiecentra en herstelacademies en het groeiend belang dat gehecht wordt aan de beschikbaarheid van zelfhulpgroepen en destigmatiseringsactiviteiten in het domein van zorg en welzijn, neemt ook de vraag naar specifiek opgeleide ervaringsdeskundigen primair gericht op het ontsluiten van ervaringskennis toe.

Voor de hand ligt dan ook om de differentiatie in het opleidingsaanbod te continueren en vorm te geven om daarmee aan deze differentiatie van ervaringsdeskundige taken in het werkveld van zorg en welzijn te kunnen voldoen.

Advies toekomstontwikkeling niveau 4

Vertegenwoordigers van de beroepsopleidingen niveau 4 Maatschappelijke zorg met ervaringsdeskundigheid geven aan dat voor een goede toeleiding van studenten naar het werkveld het noodzakelijk is om binnen het onderwijsprogramma meer te kunnen specificeren naar ervaringsdeskundige taken. Dit kan op verschillende wijzen vorm krijgen, ofwel door een uitstroomprofiel te ontwikkelen ofwel door een eigen kwalificatiedossier te ontwikkelen.

Dit advies is gebaseerd op genoemde ontwikkelingen in het werk- en opleidingsveld en op een overleg van Marjo Boer (MZ ROC Zadkine), René Immers (MBO raad), Wim Jellema (Toetsingskamer SBB (Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven)), Nicole van Erp (Trimbos-instituut) en Dienne Boertien (Kenniscentrum Phrenos) op 5 september 2017.

Naast de beschikbaarheid van het keuzedeel Ervaringsdeskundigheid (Code K0432) dat aan kan sluiten bij verschillende kwalificaties, adviseren wij de behoefte in het werkveld voor een specifieke opleiding van ervaringsdeskundigen en een eigen kwalificatiedossier nader te onderzoeken en te kwantificeren. In de huidige situatie wordt ervaringsdeskundigheid op MBO 4 niveau ontwikkeld binnen een keuzedeel MBO en gekoppeld aan verschillende kwalificaties. Een specifiek kwalificatiedossier maakt het mogelijk om – anders dan nu – de specifieke positie, takenpakket, verantwoordelijkheden en methodieken recht te doen.

Om tot een definitief besluit te kunnen komen is het noodzakelijk om doelmatigheid te kwantificeren. Zowel de MBO-raad als de SBB hebben aangegeven bij te willen dragen aan deze verkenning van de mogelijkheid een eigen kwalificatiedossier te ontwikkelen. Binnen de MBO-raad zal worden geïnventariseerd welke opleidingen belangstelling hebben voor een eigen kwalificatiedossier. De SBB zal een arbeidsmarktonderzoek vanuit haar expertise ondersteunen. Parallel hieraan kan de aanvraag voor een eigen kwalificatiedossier reeds ingediend worden bij de toetsingskamer van SBB. Wanneer de aanvraag wordt goedgekeurd zal het onderwijs het basisdeel voor het nieuwe kwalificatiedossier bij SBB aanleveren. SBB beoordeelt of dit nieuwe kwalificatiedossier ter goedkeuring zal worden voorgelegd aan het ministerie van onderwijs. Voor de ontwikkeling van een leerplan passend bij een kwalificatiedossier Ervaringsdeskundigheid kan worden voortgebouwd op het nu voorliggende landelijke leerplan Ervaringsdeskundigheid MBO 4 en HBO 5.

Advies toekomstontwikkeling niveau 5 (AD) en niveau 6 (bachelor)

Dit advies is gebaseerd op ontwikkelingen in het werk- en opleidingsveld en op een overleg van Jan-Willem Bruins (Landelijk Opleidingsoverleg MWD), Jos Terhaag (AD Fontys Hogeschool), Nicole van Erp (Trimbos-instituut) en Dienne Boertien (Kenniscentrum Phrenos) op 13 september 2017.

De Associate Degree (AD) Ervaringsdeskundige in de zorg (niveau 5) aan de Hanzehogeschool en Fontys Hogeschool sluiten aan bij de bachelor social work. Beide opleidingen zijn gebaseerd op een eigen doelmatigheidsonderzoek naar de behoefte van het werkveld.

Vertegenwoordigers van beide scholen nemen in het werkveld een nogal eens behoefte waar aan een *eigenstandige opleiding* ervaringsdeskundigheid op HBO 6 niveau voor de toeleiding naar *specifieke* ervaringsdeskundige taken en verantwoordelijkheden. Daarnaast zien zij de noodzaak om meer *generiek* op te leiden tot de inzet van ervaringskennis binnen de huidige opleidingen in de zorg en welzijn.

De behoefte om specifiek op te leiden kan nog niet hard gemaakt worden. Het advies is om binnen het Sectoraal Advies College (SAC) een verkenning naar de behoefte aan een bachelor opleiding ervaringsdeskundige naast de generieke bachelor social work met mogelijk uitstroomprofiel ervaringsdeskundigheid, door middel van een marktonderzoek te bespreken.

Bijlage 2

Aansluiting Leerplan bij onder- en bovenliggende opleidingsniveaus

Dit leerplan is gericht op de ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid op niveau 4 en 5. Ook op andere niveaus worden ervaringsdeskundigen opgeleid. Bij de ontwikkeling van het leerplan zijn deze niveaus betrokken in zowel de projectgroep als de adviesgroep. Door deze kennisdeling kent het leerplan een breed draagvlak ten aanzien van de inhoudelijke ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid voor zover niet gespecificeerd naar niveaus. Binnen het bestek van de ontwikkeling van dit leerplan ontbrak het helaas aan mogelijkheden om de specificatie naar verschillende niveaus te benoemen. Toegevoegd is een korte beschrijving van de differentiatie naar niveau 2, niveau 3 en naar niveau 6. De informatie is aangeleverd vanuit respectievelijk Howie the Harp, Noorderpoort en Windesheim.

Vertaling naar beroepsopleiding niveau 2

Positie

In het algemeen verschillen in een beroepenstructuur functies op niveau 2 op vier gebieden met die op niveau 4 en 5:

- Complexiteit: de moeilijkheidsgraad van het werk
- Transfer: het vermogen te vertalen van de ene naar de andere situatie
- Zelfstandigheid: de mate van eigen kracht bij taken, initiatieven en beslissingen
- Verantwoordelijkheid: de aanspreekbaarheid op de uitgevoerde werkzaamheden

Ervaringsdeskundigen op niveau 2 werken in de regel aan meer eenvoudige taken, worden ondersteund bij het generaliseren van werkzaamheden, werken veelal in opdracht en onder verantwoordelijkheid van een collega op een hoger niveau.

Functioneren in werksituaties

Ervaringsdeskundigen op niveau 2 werken in assisterende of ondersteunende functies. Ze verrichten eenvoudige werkzaamheden, gericht op individuele herstelondersteuning en het bevorderen van een herstelondersteunend klimaat. Daarmee ligt de nadruk en het werk vaak meer op kerntaak 1 en 2 dan op kerntaak 3 (paragraaf 2.3.1), uitzonderingen daargelaten. Ervaringsdeskundigen op niveau 2 staan dicht bij cliënten en anderen die ondersteuning nodig hebben. Ze zijn daarmee vaak een eerste aanspreekpunt en hebben een stimulerende (empowerende) en signalerende rol. De ondersteuning die zij bieden is krachtgericht, veelal praktisch van aard en aanvullend op het werken van anderen. Ondersteunend of assisterend ervaringsdeskundige werken altijd in de nabijheid van een ervaringsdeskundige op een hoger niveau. Dit betekent niet dat zij nooit een taak zelfstandig uitvoeren, wel dat zij altijd daarop terug te kunnen vallen.

Leerlijnen

De in de hoofdstukken 3 t/m 6 beschreven leerlijnen zijn ook relevant voor ervaringsdeskundigen die leren op niveau 2. Gedurende een opleiding werkt ook deze student aan (1) Persoonlijke professionele ontwikkeling; (2) Kennis van herstel en ervaringsdeskundigheid en het verwerven van de (3) Kerntaken van een ervaringsdeskundige en (4) Praktijkleren.

Zij hebben gedurende het leerprogramma – meer dan studenten op niveau 4 of 5 – daarbij wel docenten en praktijkondersteuners nodig om hen te ondersteunen bij: reflecteren, duiden, verbanden leggen, abstraheren en afbakenen. Ook medestudenten kunnen hierin een rol vervullen, zeker wanneer studenten opgeleid worden in een qua niveau gemêleerde groep (peer to peer leren).

Leeruitkomsten en competenties

Grofweg is een driedeling te maken bij de vertaling van de leeruitkomsten en competenties naar niveau 2:

1. Leeruitkomsten en competenties die *niet van toepassing zijn* op niveau 2, bijvoorbeeld:
 - Kan een bijdrage leveren aan onderzoek, ontwikkeling en innovatie van herstelondersteunende zorg en inzet van ervaringsdeskundigheid binnen het team en de organisatie;
 - De student analyseert een probleem in het eigen werkveld gerelateerd aan herstel en ervaringsdeskundigheid en stelt naar aanleiding hiervan een beleidsnotitie op. De student kan zijn visie op ervaringsdeskundigheid verbinden met het onderwerp van de beleidsnotitie.
2. Leeruitkomsten en competenties die *deels of anders geformuleerd van toepassing zijn* op niveau 2, bijvoorbeeld:
 - Kan reflecteren op eigen ervaringen, de herstelbevorderende en empowerende factoren van de eigen ervaringen en zo een bijdrage leveren aan het ontwikkelen van unieke ervaringskennis. Voor deze competentie geldt dat op niveau 2 de student de reflectie met ondersteuning van anderen zal toepassen.
3. Leeruitkomsten en competenties die overeenkomstig niveau 4 en 5 *van toepassing zijn* op niveau 2, bijvoorbeeld:
 - De student deelt eigen ervaringen, wisselt uit en be vraagt en ondersteunt de ander in dit proces;
 - Kent eigen kernkwaliteiten, valkuilen en allergieën;
 - Werkt vraaggericht en biedt op maat ondersteuning bij zelfhulp.

Vertaling naar beroepsopleiding niveau 3

Dit niveau komt overeen met niveau B uit het beroepcompetentieprofiel.

Taken en context

Een ervaringsdeskundige niveau B richt zich voornamelijk op cliëntgebonden taken. De meeste taken voert hij zelfstandig uit en hij draagt daarbij eigen verantwoordelijkheid. Bij het begeleiden van mensen bij herstel in groepsverband en bij het geven van voorlichting over ervaringsdeskundigheid binnen en buiten de ggz werkt hij met duidelijke instructies, draaiboeken en werkafspraken of combinaties daarvan. Bij voorkeur begeleidt hij groepen en geeft voorlichting samen met een collega van een hoger niveau. Als co-trainer bij groepsactiviteiten, trainingen en cursussen heeft hij de mogelijkheid voor het krijgen van instructies en feedback. De organisatorische context waarin hij functioneert, is een situatie waarbij herstelondersteunende zorg en de inzet van ervaringsdeskundigheid al is uitgewerkt en neergezet. De werksituatie is daardoor redelijk voorspelbaar en stabiel, maar hij kan toch onverwachte situaties tegenkomen en moeten improviseren. Veelal werkt hij samen met anderen en is er een manager aanwezig of een ervaringsdeskundige van een hoger niveau op wie hij terug kan vallen. Deze beroepskracht heeft vooral een signalerende rol Ervaringsdeskundigheid, beroepscompetentieprofiel pagina 59).

Rollen

De ervaringsdeskundige op niveau B vervult vooral een rol bij het ondersteunen bij herstel en zelfhulp. Hij heeft tevens een rol bij:

- Scholen en organiseren van deskundigheidsbevordering voor cliënten, reguliere hulpverleners, ervaringsdeskundigen en andere betrokkenen bij het benutten van de beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid;
- Voorlichten en kwartiermaken binnen en buiten de ggz bij het benutten van de beroepsmatige inzet van ervaringsdeskundigheid (bij voorkeur samen met een meer ervaren ervaringsdeskundige of aan de hand van duidelijke instructies);
- Ontwikkelen van anti-stigma activiteiten.

Vertaling naar beroepsopleiding niveau 6

Om de generieke eindkwalificaties van Associate Degrees te beschrijven, zijn de Dublin descriptors, het Nederlands Kwalificatie raamwerk (NLQF), de kernkwalificaties van de commissie Franssen en de uitwerking van de commissie Dunnewijk met elkaar vergeleken. De eerste twee kaders zijn expliciet uitgewerkt naar het Associate Degree niveau, de laatste twee zijn beschrijvingen voor het HBO bachelor niveau (niveau 6). De onderscheidende principes die het meest worden toegepast zijn:

1. Toename in complexiteit van de omgeving;
2. Toename in breedte en diepte van de kennis en vaardigheden;
3. Toename in het nemen van verantwoordelijkheid en zelfstandig functioneren.

Voor de bachelor student betekent dit onder meer dat hij niet alleen procedures kan volgen en het principe erachter kan zien, maar dat hij ook de achterliggende principes kan combineren. Ook kan een afgestudeerde bachelor student een probleem geheel zelfstandig oppakken.

Hieronder wordt aangegeven wat er aan het curriculum Ervaringsdeskundigheid moet worden toegevoegd, wil het bachelor niveau behaald kunnen worden. De criteria zijn direct ontleend aan het document van het Landelijk Netwerk AD.

Kennis

Bij de bachelor is sprake van een 'brede professionalisering'. De bachelor beschikt over meer conceptuele kennis, zowel breder als meer specialistisch en kan gebruik maken van wetenschappelijke publicaties en onderzoeksresultaten. De bachelor is meer internationaal gericht.

Methodisch werken

De bachelor werkt volgens methoden die gevalideerd zijn in de wetenschap en het beroepenveld. De bachelor heeft een brede blik op de relevante context waarbij ook maatschappelijke en ethische aspecten worden meegenomen. De bachelor kijkt kritisch naar bestaande methoden en kan een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de beroepspraktijk. De analyse is meer diepgaand en gerelateerd aan wetenschappelijke inzichten. De bachelor kan meer onafhankelijk denken en heeft een meer innovatief resultaat.

Professioneel handelen

De bachelor kan zelfstandig werken in complexere situaties en heeft meer verantwoordelijkheid voor het werk van anderen en processen. De reflectie betreft ook de beroepspraktijk en de grenzen van het beroep.

Communicatie

De communicatie is gericht op een bredere doelgroep met specialisten en niet-specialisten, ook extern waarbij het belang van de organisatie in het geding kan zijn. De bachelor kan communiceren volgens geldende wetenschappelijke standaarden.

Onderzoekende houding en probleemoplossing

Het bachelor niveau onderscheidt zich ook van andere niveaus in de wijze waarop naar een probleem wordt gekeken en hoe met de oplossing wordt omgegaan. Een bachelor kan na een analyse het probleem omzetten naar een hypothese. Vervolgens kan de bachelor de vraag onderzoeken en een oplossingsstrategie formuleren.

Voor het Leerplan Ervaringsdeskundigheid betekent dit dat er een inhoudelijke aanvulling moet komen met daarin leeruitkomsten die het bachelor niveau aantonen. Gedacht kan worden aan:

- Het uitvoeren en rapporteren van een onderzoek rondom ervaringsdeskundigheid;
- Het ontwikkelen van een innovatieve werkwijze in de praktijk;
- Een kritische bijdrage leveren aan het beleid ten aanzien van ervaringsdeskundigheid;
- Het positioneren van ervaringsdeskundigheid in een complex multidisciplinair krachtenveld;
- Het kunnen begeleiden van ervaringswerkers-in-opleiding;
- Het kunnen legitimeren en onderbouwen van ervaringsdeskundigheid met behulp van internationale en wetenschappelijke publicaties;
- Ervaringsdeskundigheid kunnen relateren aan vernieuwingen in zorg en welzijn en hierin innovatief en strategisch te werk kunnen gaan.

Bijlage 3

Ontwikkeling beroepsregister Ervaringsdeskundigen

Het belang van professionalisering en kwaliteitsverbetering van ervaringsdeskundigen neemt toe. Organisaties en instellingen die werken met ervaringsdeskundigen beraden zich over de kwaliteiten en kwalificaties van de ervaringsdeskundigen. Door de jaren heen zijn verschillende opleidingstrajecten ontstaan die bijdragen aan de professionalisering van ervaringsdeskundigen.

Naast de opleidingen tot ervaringsdeskundige binnen de formeel erkende opleidingen is er een groot cursorsch aanbod om ervaringsdeskundigen op te leiden. Deze alternatieve opleidingstrajecten zijn meestal in het kader van empowerment door ervaringsdeskundigen geïnitieerd en/of gebaseerd op 'peer learning'. De niveaus variëren van laagdrempelig tot wetenschappelijk. De alternatieve opleidingstrajecten bieden ook studenten die niet kiezen voor een opleiding op MBO of HBO niveau, en/of die al veel competenties hebben ontwikkeld, de mogelijkheid zich te ontwikkelen tot ervaringsdeskundige. Daarbij is het herstelbevorderend om een opleidingstraject te volgen. Centraal staat wat ervaringsdeskundigheid inhoudt en hoe deze ingezet kan worden in verschillende beroepscontexten. De instroomeisen zijn vooral gebaseerd op niveau van ervaringskennis en niet zo zeer op vooropleidingsniveau.

Om de kwalificaties van alle ervaringsdeskundigen - zowel regulier en alternatief opgeleid – landelijk inzichtelijk te maken, is een project gestart om een landelijk Beroepsregister Ervaringsdeskundigheid in te richten voor de registratie en erkenning van het beroep van ervaringsdeskundige. De eerste stap is de inrichting van een register waar ervaringsdeskundigen zich kunnen inschrijven. Daarop volgt de vaststelling van kwaliteitscriteria die het mogelijk maken om het brede palet van reguliere MBO en HBO opleidingstrajecten en alternatieve opleidingstrajecten voor ervaringsdeskundigheid te toetsen en op te nemen in het Beroepsregister Ervaringsdeskundigheid.

Het register beoogt een beroepsdefiniëring en kwaliteitscriteria ervaringsdeskundigheid, die gedragen worden door cliënten en het werkveld, dat duidelijkheid schept voor de inzet van ervaringsdeskundigen, doorgroei perspectieven biedt en een basis vormt voor samenwerking met disciplines zoals behandelaars, huisartsen, en onderwijs. Doel van het register is tevens om bij te dragen aan de positionering van het vak Ervaringsdeskundige binnen de Zorgverzekeringswet. Initiatiefnemers van het project zijn vertegenwoordigd in zowel de projectgroep als de adviesgroep van het landelijk leerplan Ervaringsdeskundigheid. Hiermee is inhoudelijke afstemming voor de toekomstige kwaliteitscriteria van het beroepsregister voorbereid. Breed draagvlak voor de inhoudelijke ontwikkeling van het register is erbij gebaat om deze brede inhoudelijke afstemming met het opleidings- en werkveld te continueren.

